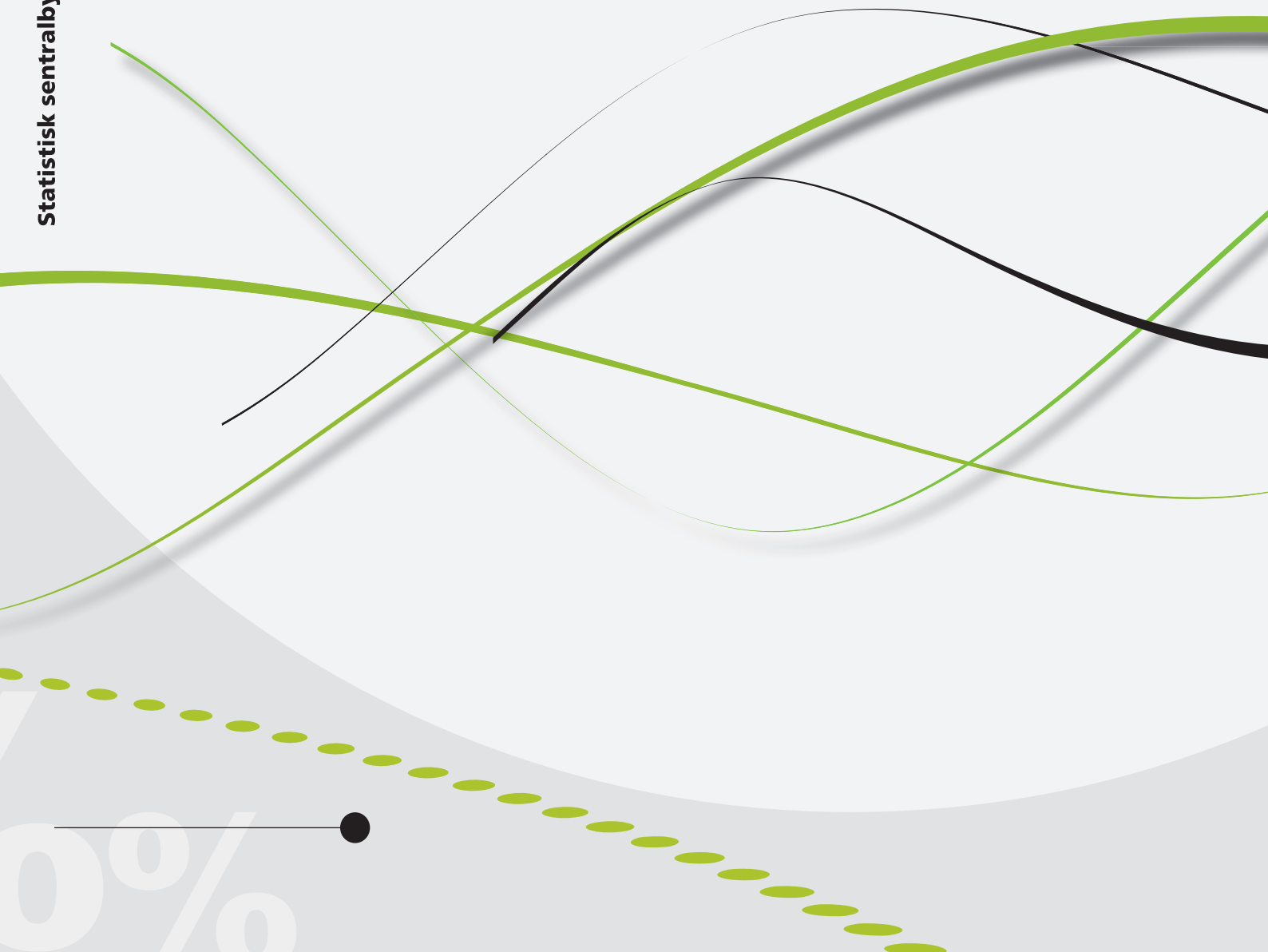

Torbjørn Eika, Birger Strøm og Ådne Cappelen
Konkurransetsatte næringer i Norge

Torbjørn Eika, Birger Strøm og Ådne Cappelen
Konkurransetsatte næringer i Norge

Rapporter I denne serien publiseres analyser og kommenterte statistiske resultater fra ulike undersøkelser. Undersøkelser inkluderer både utvalgsundersøkelser, tellinger og registerbaserte undersøkelser.

	Standardtegn i tabeller	Symbol
© Statistisk sentralbyrå	Tall kan ikke forekomme	.
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.	Oppgave mangler	...
Publisert desember 2013	Oppgave mangler foreløpig	...
	Tall kan ikke offentliggjøres	:
	Null	-
ISBN 978-82-537-8813-5 (trykt)	Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
ISBN 978-82-537-8814-2 (elektronisk)	Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
ISSN 0806-2056	Foreløpig tall	*
Emne: Nasjonalregnskap og konjunkturer	Brudd i den loddrette serien	—
	Brudd i den vannrette serien	
Trykk: Statistisk sentralbyrå	Desimaltegn	,

Forord

Norske bedrifter konkurrerer ikke bare med hverandre, men også med bedrifter i utlandet. Næringer hvor bedriftene i stor grad konkurrerer med utenlandske bedrifter betegnes gjerne som konkurranseutsatte. Hvilke produkter er typiske for norsk eksport og i hvilke næringer befinner bedriftene som står bak eksporten seg? Hvilke norske næringer er i betydelig grad i en konkurransesituasjon med utenlandske eksportører på det norske markedet? I denne rapporten prøver vi å svare på disse spørsmålene. Vi ser nærmere på den økonomiske utviklingen over tid i de konkurranseutsatte næringene og om det er noen systematisk forskjell i utviklingen i forhold til andre markedsrettede næringer. I studien baserer vi oss på tallmaterialet fra nasjonalregnskapet (NR) og tar utgangspunkt i næringsklassifikasjonen som igjen bygger på standard for næringsgruppering (NACE rev.2).

Av kolleger i Statistisk sentralbyrå (SSB) ønsker forfatterne spesielt å takke Brita Bye og Torbjørn Hægeland for konstruktive innspill og gode kommentarer og Marit Berger Gundersen for god redigeringshjelp og figurdesign. Studien er finansiert av Finansdepartementet og er én av flere utredninger Statistisk sentralbyrå (SSB) utfører for Holden-III utvalget som ser nærmere på ulike utfordringer norsk lønnsdannelse står overfor.

Statistisk sentralbyrå, 11. november 2013.

Hans Henrik Scheel

Sammendrag

En inndeling av økonomien i konkurransetsatt og skjermet sektor (K- og S-sektor) er et sentralt element i mange makroøkonomiske sammenhenger, ikke minst når det gjelder å forklare lønnsdannelsen. I teorien trekkes det et skarpt skille mellom K-næringer og S-næringer. Dette skillet er ikke alltid lett å se i praksis. I denne studien redegjør vi for en del forhold som vi mener er relevante for å identifisere næringer i Norge som kan betegnes som konkurransetsatte (K-næringer) og som til sammen utgjør det vi kaller K-sektor. Utgangspunkt er at tilnærmet alle næringer på et eller annet vis er utsatt for konkurranse fra utlandet, men i varierende grad. I rapporten går vi nærmere inn på hvordan vi operasjonaliserer begrepet konkurransetsatthet. Vi har valgt å gjøre dette ut fra andelen av næringenes verdiskapning som går til eksport og på importandelene i innenlandsk anvendelse av næringenes hovedprodukter. Når næringens "konkurransetsatthet" er over en viss grense, klassifiseres den som en K-næring. Næringer som ikke er klassifisert som K-næringer, oppfattes som del av S-sektor. Vi deler også K-næringene inn i følgende undergrupper:

- Ressursbaserte næringer
- Leverandørnæringer til utvinningsnæringen
- Ikke-stedbundne næringer

Med "ikke-stedbundne næringer" menes de som ikke har annen forankring til norske produksjonsfaktorer enn arbeidskraften.

Utvinning av olje og gass står alene for om lag halvparten av norsk eksport, og utvinningsnæringen er dermed svært dominerende blant næringene vi klassifiserer som konkurransetsatte. Blant de øvrige K-næringene står industrien sentralt, og det er bare én industrinæring – Trykking og reproduksjon av innspilte opptak – som vi ikke regner som konkurransetsatt. Rørtransport, Tjenester i tilknytning til utvinning, Bergverksdrift, Skogbruk, Fiske, fangst og akvakultur og Utenriks sjøfart utgjør resten av K-næringene.

Med utgangspunkt i denne klassifiseringen ser vi på status og utvikling i K-sektor i Norge ved hjelp av noen sentrale økonomiske indikatorer. Analysen er basert på årlige nasjonalregnskapstallene som var tilgjengelige sommeren 2013 for tidsrommet fra 1970 til 2012. Hovedvekten legges på utviklingen på 2000-tallet og for fastlandsnæringene.

I 2012 sysselsatte K-næringene 14 prosent av alle sysselsatte personer i Norge. Næringer som i stor grad baserer seg på leveranser til utvinningsnæringen stod for 3 prosent, andre næringer direkte og indirekte basert på naturressurser stod for 5 prosent, mens det man kan kalle ikke-stedbundne næringer stod for 6 prosent. Utenriks sjøfart er her regnet som en ikke-stedbunden næring. De fastlandsbaserte ikke-stedbundne næringene, alle industrinæringer, stod for vel 4 prosent av den samlede sysselsettingen.

Den økonomiske veksten i de konkurransetsatte fastlandsbaserte næringene har i perioden etter 2000 vært relativt lik andre markedsrettede næringer, om enn med en litt lavere vekst. Den gjennomsnittlige årlige veksten i bruttoproduktet i K-næringene var 2,6 prosent mot 3,1 prosent i de øvrige. Aktivitetsutviklingen i de ikke-stedbundne næringene ligger samlet sett tett opp til k-sektor samlet, mens naturressursbaserte næringer har vokst mindre og leverandørvirksomheten mer.

Lønnsomheten, målt som driftsresultatets andel av faktorinntekten, utviklet seg i det samme tidsrommet på en liknende måte som aktiviteten. Lønnsomheten er bedret både i konkurransetsatt og annen markedsrettet virksomhet. Den sterkeste bedringen er i de utekonkurrerende, ikke-stedbundne næringene og i leverandørvirksomheten. Lønnsomheten i næringer basert på naturressurser er svært syklisk, men har i perioden gjennomgående falt.

Økningen i gjennomsnittlig timelønnskostnad fra 2000 til 2012 var noe høyere i de fastlandsbaserte konkurransetsatte næringene enn i øvrig markedsrettet virksomhet på fastlandet. Med unntak av én leverandørnæring, Tjenester i tilknytning til utvinning, som hadde en relativt høy lønnsvekst, er det ikke høyere lønnsvekst i leverandørvirksomheten enn i de andre konkurransetsatte næringene samlet.

Abstract

Deviding the production sectors into exposed and sheltered sectors (E- and S-sector) is a key element in many macroeconomic contexts, not least in terms of wage determination. In theory there is a sharp distinction between E- and S-industries. This distinction is not always easy in practice. In this study we discuss issues relevant for identifying industries in Norway that should be regarded as exposed. In one way or another, all industries are exposed to foreign competition, but some more than others. We classify some industries as exposed industries based on the share of value added from an industry which is based on exports and import shares for the main products for the industry. The exposed industries are further categorized as

- Resource based industries
- Industries supplying the petroleum sector
- Footloose industries

By footloose industries we mean that the production have no other link to domestic production factors than their employees.

The manufacturing sector is important among the industries we classify as exposed, and only a small part of industry is not exposed to foreign competition of any significance. Petroleum extraction alone makes up for more than half of Norwegian exports. Mining, Forestry, Fishing, and Aquaculture, Shipping services, Pipeline transport of natural gas and Petroleum related services are classified as other exposed industries. In 2012 the exposed industries employed 14 per cent of the total number of employees in Norway. Industries that mainly is based on deliveries to the petroleum industry accounted for 3 per cent of employment, other industries directly or indirectly based on natural resources accounted for 5 percent while footloose industries accounted for 6 per cent of total employment. Footloose industries that are part of Mainland Norway are all manufacturing industries and accounted for 4 per cent of total employment.

We study the economic development during 1970-2012 based on the classification of industries emphasising the period from 2000 and onwards. Data from the national accounts show that the growth in the exposed industries has been quite similar to that of other markets oriented industries although perhaps slightly lower. The average annual growth rate of value added for exposed industries was 2.6 per cent against 3.1 per cent for non-exposed market oriented industries during 2000-2012. Activity growth for mobile industries is close to that of all exposed industries, resource based industries have grown more slowly while petroleum oriented industries have grown faster.

Profitability measured as the share of operating surplus in total factor income has developed in ways quite similar to that of value added. Profitability has improved both in exposed and other market oriented industries. The biggest improvement in profitability has taken place in export oriented and footloose industries and in industries supplying products to the petroleum extraction. The profitability in industries based on natural resources is highly cyclical, but has followed a downward trend since 2000.

Increases in average wage costs per hour from 2000 to 2012 were somewhat higher in exposed industries in Mainland Norway than for other market oriented industries. With the exception of Services relating to petroleum extraction where wages rates have grown fast, the growth in wages has not been higher for petroleum oriented industries than for other exposed industries.

Innhold

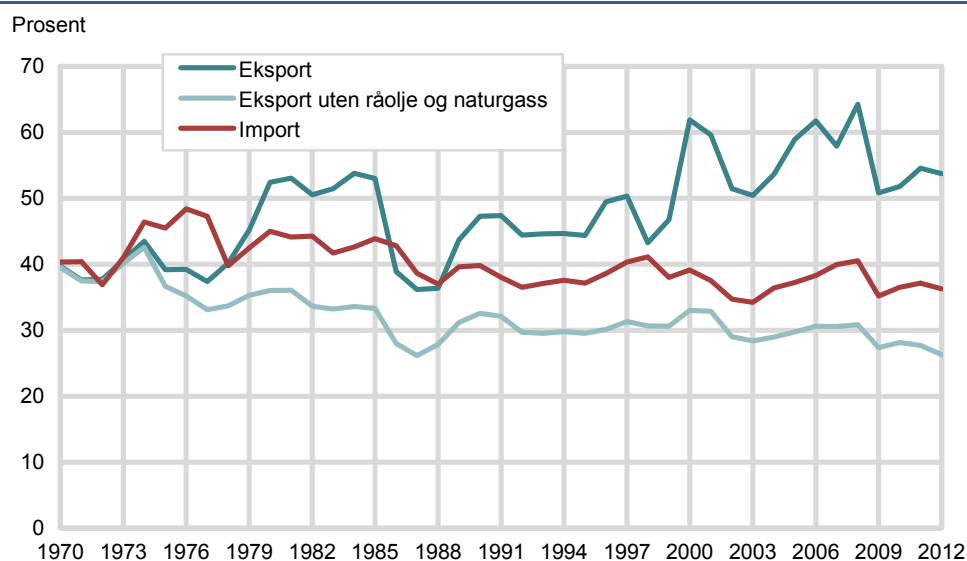
Forord	3
Sammendrag	4
Abstract	5
1. Innledning	7
2. Norske eksportprodukter	10
2.1. Hovedbildet: Petroleum dominerer	10
2.2. Eksportandeler - produkter	11
3. Eksportnæringer og verdiskapingen bak eksport	13
3.1. Eksport fra næringer	13
3.2. Næringers direkte og indirekte verdiskaping til eksport	16
3.3. Norsk verdiskaping knyttet til eksport av ulike produkter	19
4. Import	21
5. Variasjon i lønnsomhet	22
6. Klassifikasjon av næringer	25
6.1. Utekonkurrerende næringer	26
6.2. Hjemmekonkurrerende næringer	27
6.3. Konkurransetsatte næringer	27
6.4. Diskusjon av enkelt næringer som ikke "har kommet med"	30
7. Utviklingen i næringer med ulik konkurransetsatthet	31
7.1. Aktivitetsutvikling	31
7.2. Timelønnskostnader	34
7.3. Produktivitet	37
7.4. Lønnsomhet	39
7.5. Investeringer	40
8. Avslutning	42
Referanser	45
Vedlegg A Hovedvareprinsippet og avledning av eksportproduksjon	46
Vedlegg B: Endring i eksport- og importandeler over tid	48
Figurregister	51
Tabellregister	51

1. Innledning

I Norge har økonomiske analyser og den offentlige diskusjonen lenge benyttet en inndeling av økonomien i skjermede og konkurransetsatte næringer/produkter. En liknende inndeling brukes også internasjonalt med henvisning til et skille mellom produkter det kan handles med over landegrensene ("tradeables") og andre produkter ("non-tradeables"). Her til lands spiller inndelingen i skjermet og konkurransetsatte næringer - såkalte S- og K-næringer - en rolle også i inntektsoppgjørene når det sies at K-sektor skal være lønnsledende. Men hvordan kan man skille mellom S- og K-næringer? Hvilke kriterier kan vi bruke for å begrunne en slik inndeling? De fleste næringer er noe utsatt for internasjonal konkurranse selv om de i hovedsak er orientert mot hjemmemarkedet. Er det overhodet mulig å inndele produkter og næringer i bare to grupper? Denne rapporten forsøker å gjøre nettopp dette ved å bruke de kriteriene som har vært brukt tidligere på området for å lage en oppdatert inndeling av norsk økonomi. Denne inndelingen brukes så for å lage en framstilling av noen trekk ved næringsutviklingen i Norge knyttet til betydningen av petroleumsvirksomheten og andre konkurransetsatte næringer.

Størrelsen på norsk eksport og import har lenge vært betydelig. Eksporten tilsvarte 26 prosent av BNP så langt tilbake i tid som 1865. I 1970 tilsvarte både eksport og import 40 prosent av BNP, og vi var altså i handelsmessig balanse året før den norske oljeproduksjonen startet. Etter det har oljeeksporten bidratt til en økning i eksporten, mens importen har blitt lavere sett i forhold til BNP. I 2012 var eksporten nær 50 prosent høyere enn importen og tilsvarte hele 54 prosent av BNP Fastlands-Norge.

Figur 1.1. Norsk eksport og import som andel av BNP Fastlands-Norge i løpende priser, prosent

Handel med utlandet har vært helt avgjørende for at Norge har oppnådd en høy materiell levestandard. Til tross for transportkostnader, er det store samfunnsøkonomiske gevinster av handel mellom land. Spesialisering, stordriftsfordeler, læring av andre, ulik ressurstilgang og utnyttelse av komparative fortrinn er mekanismer som ligger bak. En åpen økonomi innebærer at norske bedrifter ikke bare konkurrerer med hverandre, men også med bedrifter i utlandet med svært forskjellige rammevilkår og kompetanse. Graden av konkurransetsatthet kan variere mye mellom enkelt næringer. Dette har sammenheng med forskjeller når det gjelder nivået på transportkostnadene knyttet til ulike produkter, politisk skjerming, ulik grad av utnyttelse av naturressurser og andre produkt- og næringsspesifikke forhold er faktorer.

I utenrikshandelen ligger det imidlertid også en kilde til økonomisk ustabilitet via svingninger i handelspartneres økonomi. Det er fundamentalt sett en annen utfordring enn tilsvarende svingninger med utgangspunkt i innenlandsk etterspørsel og produksjon, ettersom det i liten grad er noe norske myndigheter og næringsliv kan påvirke direkte. Økonomisk samkvem med utlandet kan på den annen side bidra til å dempe egengenererte svingninger hvis impulsene fra utlandet ikke er i fase med de innenlandsk genererte impulsene.

En annen kilde til ustabilitet i økonomien er ubalanser i utenrikshandelen. Opprettingen av slike ubalanser kan i seg selv bidra til store realøkonomiske svingninger, men den kan også skje gjennom kraftige reaksjoner i finansmarkedene. Norges forbigående oljeinntekter innebærer at det er vanskeligere å vurdere holdbarheten til den underliggende balansen i utenriksøkonomien. Et ønske om balanse i handelen med utlandet over tid legger visse føringer på den kostnadsmessige konkurranseevnen. Konkurranseevnen for en næring henger sammen med næringens evne til å belønne innsatsfaktorene. For at landets konkurranseevne skal karakteriseres som god, må en i tillegg til en rimelig balanse i utenriksøkonomien kreve en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling, jf. kapittel 3 i rapportene fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, se NOU (2013:7).

Konsekvensene av svingninger i impulsene fra utlandet avhenger av hvordan vårt nærings- og samfunnsliv er organisert langs mange dimensjoner. Lønnsdannelsen er sentral i denne sammenheng både på kort og lang sikt. En næring som midlertidig er rammet av lav etterspørsel på verdensmarkedet, eller høye priser på innsatsfaktorene, kan lettere holde hjulene i gang dersom lønningene raskt tilpasses den vanskelige situasjonen. På lenger sikt krever en balansert utvikling i en åpen økonomi at investeringene i næringer i konkurranse med utlandet er tilstrekkelige til å erstatte kapitalslit og etablere ny virksomhet i en kontinuerlig omstillingsprosess. Bedrifter som vurderer å investere i slik næringsvirksomhet, vil vektlegge usikkerhet på ulike områder, i tillegg til fundamentale forhold som forventet teknologisk og markedsmessig utvikling.

Hovedkursteorien, se Aukrust (1977), fanger opp viktige trekk ved lønnsdannelsen i en liten åpen økonomi som den norske. Frontfagsmodellen tar utgangspunkt i hovedkursmodellen og kan oppfattes som et normativt opplegg for hvordan arbeidsmarkedstilpasningen i praksis kan bidra til et lavt nivå på arbeidsledigheten. Hovedkursmodellens to næringsgrupper, konkurranseutsatte og skjermede, innebærer imidlertid en kraftig forenkling av en virkelighet som snarere kjennetegnes av at næringene i varierende grad er utsatt for internasjonal konkurranse. Frontfagsmodellen bygger på at noen av k-næringene forhandler om lønn først, det er disse som er frontfaget. Lønningene i andre konkurranseutsatte næringer så vel som skjermede næringer er deretter forventet å oppfatte resultatet i frontfaget som en norm. Da dukker spørsmålet opp om hvilke næringer som bør inkluderes i frontfaget hvis det skal være representere den delen av næringslivet som i spesielt stor grad er utsatt for konkurranse med utlandet. Denne studien er ment å bidra til en slik vurdering.

I Rødseth (2000) brukes begrepet ”rotløse”, som vi benevner ”ikke-stedbundne”, om næringer som ikke har annen forankring til norsk økonomi enn gjennom arbeidskraften. Denne delen av det konkurranseutsatte næringslivet vil være spesielt følsom for norsk kostnadsmessig konkurranseevne, og mer følsomme enn konkurranseutsatte næringer hvis aktivitet er basert på lokale naturressurser.

En første tilnærming til dette sakskomplekset er å få en oversikt over norsk eksport som andel av innenlandsk produksjon av ulike produkter. Vi ser også på næringene som produserer eksportproduktene og i hvilke næringer verdiskapingen knyttet til denne eksporten egentlig foregår. På tilsvarende måte vil vi se på importen til Norge av ulike produkter som andel av innenlandsk anvendelse av produktet.

I denne rapporten baserer vi oss på tallmaterialet fra nasjonalregnskapet (NR) og i utgangspunktet deres produkt- og næringsklassifikasjon. I noen sammenhenger legges det stor vekt på sontringen mellom varer og tjenester. I de fleste sammenhenger synes et slikt skille opplagt: Massasje er en tjeneste, mens en sykkel er en vare. Rørleggerens reparasjon og elektrisk kraft er eksempler der det er mindre opplagt om produktet skal kategoriseres som vare eller tjeneste. I denne studien har vi heldigvis ikke behov for denne avgrensningen, og i den grad vi bruker begrepene holder vi oss til nasjonalregnskapets konvensjoner. Mens en tidligere kanskje i stor grad forbandt utenrikshandel med varer, er det nå også en betydelig handel av det som åpenbart er tjenester mellom land. I Norge har frakttjenester til sjøs svært lenge utgjort en betydelig andel av norsk eksport, slik at eksport av tjenester på ingen måte er noe nytt. I NRs terminologi dekker ”produkter” begge kategorier. Det understrekes også at nasjonalregnskapets definisjon av eksport ekskluderer handel gjennom etablering i utlandet. Det vil si at produkter som er produsert i datterselskaper eller filialer i utlandet ikke inngår i eksporttallene. Den inntekten som opptjenes gjennom slik virksomhet vil tilfalle den norske eieren og i nasjonalregnskapet bli postert som formuesinntekt fra utlandet.

Vi legger i analysen stor vekt på beregninger basert på tall fra 2010 som i skrivende stund er det siste året med endelige nasjonalregnskapstall. Et naturlig spørsmål er i hvilken grad resultater basert på 2010-tall har gyldighet for andre år og spesielt fremtiden. Det kan ikke herske noen tvil om at valg av et annet år vil gi en del andre tall, noe vi også får bekreftet ved å analysere forholdene i 2003. Eksportverdien av en del produkter er svært volatil på grunn av svingninger i prisene på verdensmarkedet. Den kostnadmessige konkurransevnen vil kunne påvirke tallene både gjennom avskalling og nyetableringer av bedrifter, men også gjennom endringer i produksjonsprosessen herunder utsetting/outsourcing av produksjon til andre norske næringer, eller til utlandet. Videre kan den teknologiske utviklingen være av betydning for eksport- og importforhold, når nye produkter og muligheter knyttet til produksjonsprosesser dukker opp. Eksportbedriftene er ofte rettet spesielt mot noen land eller geografiske områder, og utviklingen i disse områdene kan få spesielle følger for enkelt næringer. Politiske beslutninger og endringer i slike kan påvirke utviklingen for eksempel gjennom handelsavtaler, toll, løyver, avgifter og annen politisk inngripen i markedene. Endelig kan også interne forhold i norsk økonomi spille inn. Fordelingen mellom eksport og innenlandsk anvendelse kan påvirkes direkte av etterspørselsnivået i Norge, og endringer i styrkeforholdet mellom bedrifter og næringer i kampen om innsatsfaktorer kan mer indirekte påvirke tallene. Ulike aspekter ved realkapitalbeholdningen kan også spille inn, for eksempel ved at bedrifter legges ned når eksisterende realkapital på ett eller annet vis er blitt tilstrekkelig ineffektiv i forhold til ny realkapital og svak lønnsomhet hindrer nyinvesteringer/reklassering av realkapital.

De strukturene som gjør seg gjeldende for konkurranseutsatt virksomhet i 2010, vil i noen grad være basert på mer eller mindre naturgitte eller historiske forhold. Når det i et land har foregått en bestemt type virksomhet en stund, vil det opparbeides en kompetanse på område som danner et viktig utgangspunkt for utviklingen framover.

Norge har i de siste 40 år sett gamle næringer som helt har mistet sin betydning samtidig som nye næringer vokser frem. Dette illustrerer at det er begrenset i hvilken grad det er mulig å trekke slutninger om fremtiden basert på våre historiske data. Noen næringer og aktiviteter er konkurrert ut, noen holder stand, mens andre kan være på vei opp eller ned. På den annen side er de fleste relevante prosesser relativt trege slik at endringen fra år til annet for de fleste næringer er relativt beskjedne. Det er ikke slik at vi har en type konkurranseutsatte næringer i år og en helt annen type neste år. Derfor vil det aller meste av det vi finner for 2010 være relevant også et stykke inn i fremtiden. For å se litt på følsomheten overfor valg av år, har vi også gjort beregninger basert på tall fra 2003, dokumentert i vedlegg B. Hovedbildet er det samme, men som en kunne vente er det også noen forskjeller.

Resten av denne rapporten er bygd opp som følger. I kapittel 2 vises hvordan norsk eksport er sammensatt etter produkter og hvor stor andel eksporten utgjør av norsk produksjon. I kapittel 3 fokuserer vi på næringsaspektet. Næringer hvor eksporten utgjør en stor andel av produksjonen vil normalt anses som konkurransetsatte. Videre ser vi på i hvilke næringer verdiskapingen bak eksporten foregår, og hvordan bearbeiding av råvarer kommer inn i denne sammenhengen. Kapittel 4 viser hvor mye importen utgjør av samlet innenlandsk anvendelse av ulike produkter. Dette gir grunnlag for en vurdering av hvor konkurransetsatte norske næringer som leverer til hjemmemarkedet er - i denne sammenhengen i konkurranse mot import. I kapittel 5 analyserer vi hvordan lønnsomheten i de ulike næringene varierer over tid. En hypotese knyttet til inndelingen i S- og K-næringer hos Aukrust (1977) var at de næringene som produserer K-produkter (og derfor gjerne klassifiseres som K-næringer) i større grad må ta prisene på verdensmarkedet som gitt og tilpasse produksjon og kostnader til dette. Siden en slik tilpasning ofte ikke kan skje raskt, vil disse næringene ha en mer ustabil lønnsomhet over tid, men ikke nødvendigvis være mindre lønnsomme i gjennomsnitt på lengre sikt. I kapittel 6 sammenfatter vi funnene i kapittel 2-5 for å finne ut om de ulike kriteriene vi har benyttet tidligere gir et noenlunde systematisk og entydig grunnlag for å foreta en inndeling i S- og K-næringer. Svaret er at det gjennomgående er mulig, og vi foretar en slik inndeling. I Kapittel 7 ser vi etter systematikk i den økonomiske utviklingen med utgangspunkt i klassifiseringen vi kom fram til i kapittelet før. I kapittel 8 kommer vi med noen avsluttende merknader.

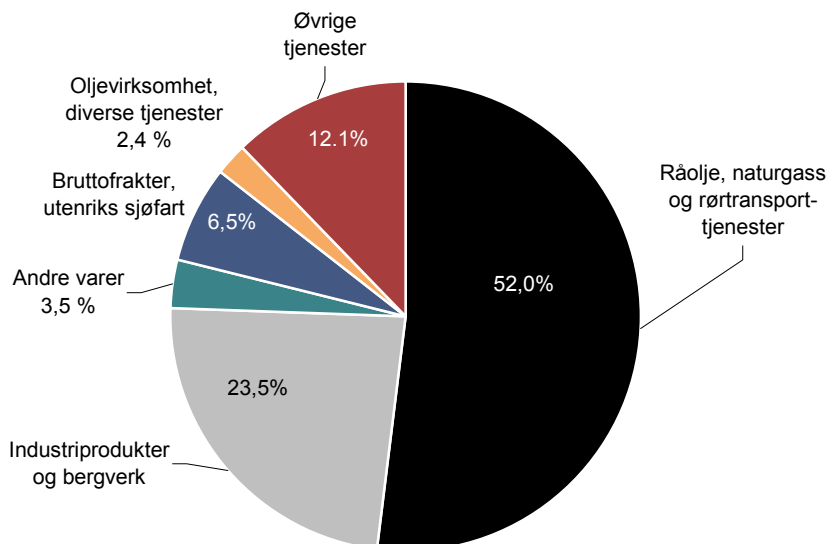
2. Norske eksportprodukter

Det foregår eksport og eller import av de aller fleste varer. Når det gjelder tjenester er det en del som nærmest per definisjon ikke handles med over landegrensene. Dette kan i stor grad være snakk om realiteter, men for noen tjenester kan det dreie seg om føringsmessige prinsipper. Det er imidlertid også et betydelig antall tjenester som det handles med.

2.1. Hovedbildet: Petroleum dominerer

Eksporten av råolje, naturgass og rørtransporttjenester stod i 2012 for 52 prosent av samlet norsk eksport. Dette tallet er selvsagt svært følsomt både overfor prisen på olje og gass og den tilhørende produksjonen. På 2000-tallet har den likevel utgjort en forbausende stabil andel av norsk eksport og har ligget i området 45-53 prosent. Går vi derimot tilbake til 1998, var prisene svært mye lavere og råolje, naturgass og rørtransporttjenester utgjorde ”bare” 30 prosent av norsk eksport.

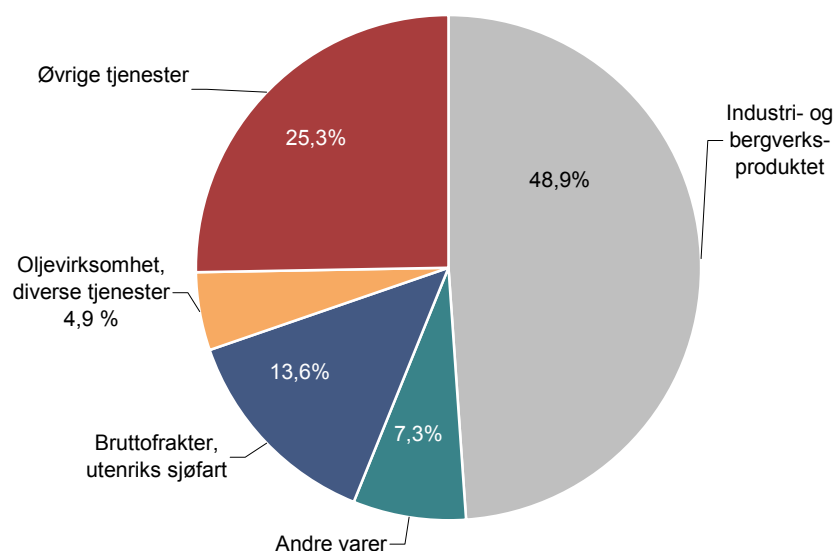
Figur 2.1. Fordeling av total norsk eksport, verdi 2012

Industri og bergverksprodukter stod for 23,5 prosent av den samlede eksporten i 2012. Den siste fjerdedelen bestod blant annet av andre varer som fisk og kraft, med 3,5 prosent, og tjenester utenom rørtransport med 21 prosent. Vel en tredel av tjenestene, er utenriks sjøfart. 2,4 prosent av samlet eksport er knyttet til diverse oljerelatert tjenesteyting. Tjenester fra Fastlands-Norge stod for i overkant av 12 prosent av Norges samlede eksport i 2012.

Hvis vi ser bort fra råolje, naturgass og rørtransporttjenester, får vi følgende bilde av fordelingen av noe vi har valgt å kalle tradisjonell eksport. Knappt halvparten av denne eksporten er industrivarer, mens tjenester fra fastlandet utgjør en firedel. Utenriks sjøfart står for nær 14 prosent og andre varer for 7 prosent, mens tjenester knyttet til diverse oljerelatert virksomhet stod for nær 5 prosent.

Figur 2.2. Fordeling av norsk eksport utenom råolje, naturgass og rørtransporttjenester, verdi 2012

2.2. Eksportandeler - produkter

Vi skal nå gå nærmere inn på hvilke produkter som eksporteres og forholdet mellom eksport og hjemmeproduksjon etter produkt. Vi bruker kun tall fra 2010 som er det siste året vi i skrivende stund har ”fullstendig” informasjon fra (endelige nasjonalregnskapstall) og hvor vi teknisk er i stand til å utføre beregningene som gjøres i denne rapporten.

Norsk eksport kan ha flere typer opphav. Det enkleste og det vi primært er opptatt av er det som kommer fra den løpende norske produksjonen av det aktuelle produktet. Eksport kan imidlertid være basert på tidligere produksjon, og som i den aktuelle perioden man ser på kommer fra lager. Når vi i våre beregninger finner fram til eksport som andel av norsk produksjon av produktet gjør vi følgende: I telleren legger vi til økningen i lager som vi antar henger sammen med eksport¹ til eksporten av det aktuelle produktet. Dette kan tolkes som at vi betrakter at produksjon for lager av produkter som kan antas å bli eksportert i en senere periode. I tilfellet med en lagernedbygging trekker vi dermed ut den delen av eksporten som ikke er produsert i det aktuelle året, men bare tatt fra lager, regnet netto (det vil si som forskjellen i lagerbeholdning fra inngangen til utgangen av året). Nevneren er hele tiden den innenlandske løpende produksjonen som har foregått i beregningsåret. En annen variant er salg av brukt realkapital.² Dette har

¹ Vi forutsetter at forholdet mellom lagerendring som er knyttet til eksport og som er knyttet til hjemmelieferanser er lik forholdet mellom eksport og innenlandsk anvendelse av den aktuelle varen.

² Realkapitalen kan være produsert innenlands eller helt eller delvis være importert. En første innskytelse er at salg av brukt realkapital åpenbart ikke er en virksomhet man kan leve av i lengden.

imidlertid normalt ikke noe stort omfang. I enkeltår kan omfanget imidlertid være stort. Vi går ut i fra at slike salg ikke vil være del av en balansert utvikling. I det følgende vil vi se helt bort fra slik eksport.

Tabell 2.1. Eksport¹ i 2010 etter produkt² som prosentvis andel av norsk produksjon, samlet eksport og eksport utenom råolje og naturgass og rørtransport

	Norsk produksjon	Samlet ¹ eksportproduksjon	Eksport utenom petro ³
Rørtransport	98,5	2,0	
Metaller	88,6	5,5	10,6
Råolje og naturgass	88,4	46,4	
Utenriks sjøfart	85,6	8,4	16,2
Treforedlingsprodukter	55,0	0,8	1,6
Produkter fra fiske, fangst og akvakultur	53,0	2,6	5,1
Raffinering, kjemiske- og farmasøytiske produkter	51,3	5,3	10,3
Metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	40,5	5,3	10,4
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	40,2	3,6	6,9
Bergverksprodukter	31,7	0,4	0,7
Møbler og andre industriprodukter	26,5	0,3	0,6
Nærings- og nytelsesmidler	20,5	2,7	5,2
Produkter fra verftsindustri, samt transportmidler	17,6	0,9	1,7
Faglige, vitenskapelige og tekniske tjenester	17,2	3,2	6,2
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	16,3	0,1	0,2
Varehandel og transportmarginer, rep av motorvogner ..	12,6	5,1	10,0
Transport utenom utenriks sjøfart	12,3	1,5	2,9
Gummivare- og plastprodukter, mineralske produkter ...	11,3	0,3	0,6
Andre forretningsmessige tjenester	9,2	1,2	2,4
Informasjons- og kommunikasjonstjenester	8,0	1,4	2,8
Vannforsyning, avløp og renovasjon	7,2	0,3	0,5
Finansierings- og forsikringstjenester	6,9	1,1	2,1
Trevarer unntatt møbler	6,8	0,1	0,3
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	6,8	0,7	1,4
Post og distribusjonstjenester	5,4	0,1	0,2
Produkter fra skogbruk mv	5,0	0,0	0,1
Elektrisk kraft, gass og varmtvann	4,2	0,3	0,6
Memo			
Industriprodukter	32,6	22,1	42,9

¹ Utenom utlendingers konsum i Norge, og korrigert for lager slik at antatt netto lageroppbygging for eksport er lagt til, mens eksport basert på lagernedbygging er trukket fra. Utlendingers konsum i Norge er tatt ut fordi det i nasjonalregnskapet i utgangspunktet føres sammen med innlendingers konsum. Det er heller ikke noe eget produkt som en kan se denne eksporten i forhold til i og med at de konsumerer "litt av alt". I forhold til samlet eksport utgjorde utlendingers konsum i Norge 2,6 prosent i 2012 i følge foreløpige nasjonalregnskapstall.

² Produkter med eksportandeler på under 1 prosent er ikke tatt med i tabellen. Det innebærer at følgende produkter ikke er med: Produkter fra jordbruk mv, Kultur, underholdning og andre tjenester, Helse- og sosialtjenester, Offentlig administrasjon og forsvar, Bygge- og anleggstjenester mv., Overnatting og servering mv., Grafiske produkter, Eiendomstjenester, Boligtjenester, egen bolig og Undervisning.

³ Råolje og naturgass og Rørtransport.

Det finnes to verdimål for eksport etter produkt; basisverdi og selgerverdi. NR rapporterer eksporttall i fob ("free on board"), som er verdien ved passering av grensa og Norges selgerverdi. Basisverdien er verdien ved "fabrikkveggen". Forskjellen mellom selger- og basisverdi er dermed transportmarginer og varehandelsavanse fram til grensa. I vår analyse tar vi utgangspunkt i basisverdi, slik at transportmarginene og de omtalte avansene skilles ut som en egen vare. Årsaken ligger i det prinsipielle at transporten kan betraktes som et eget produkt og ikke som en integrert del av det underliggende produktet. Dette innebærer at det registreres en betydelig eksport av varehandels- og distribusjonstjenester. Rørtransport er for øvrig skilt ut som et eget transportmarginprodukt.

I NR grupperes næringer etter et hovedvareprinsipp, som innebærer at hver næring som regel produserer en hovedvare i tillegg til eventuelle bivarer. I tabell 2.1 har vi forsøkt å aggregere produktene slik at de kan oppfattes som hovedvarene til næringene i tabell 3.1 og 3.2 som følger KNRs publiseringsstandard. Produktgruppene er sortert etter eksportproduksjonens andel av produksjonen av den aktuelle produktgruppe.

Det er imidlertid ikke nødvendigvis riktig, men vil være avhengig av hvem som har produsert kapitalvaren. Er kapitalvaren importert, er en slik konklusjon riktig. Hvis den derimot i stor grad er produsert innenlands er det ikke noe problem at den i en periode har vært del av realkapitalbeholdningen i en norsk produksjonsnæring.

Fra tabell 2.1 går det fram at eksporten av petroleum utgjør en betydelig andel av eksporten av produkter som i svært stor grad eksporteres. Produktgruppene hvor minst 85 prosent av produksjonen eksporteres (Rørtransport, Metaller, Råolje og naturgass og Utenriks sjøfart), dekker 62 prosent av samlet eksport³. For å få med oss over halvparten av eksporten utenom Råolje og naturgass og Rørtransport, må vi ta med produktgruppene hvor minst 40,5 prosent av produksjonen går til eksport.

Produktene hvor eksporten hver for seg utgjør minst 20 prosent av produksjonen, står til sammen for to tredeler av den tradisjonelle eksporten. Dermed er det også betydelig eksport av produkter med mye lavere eksportandeler. En tredel av den tradisjonelle eksporten er altså av produkter hvor eksportandelen er under 20 prosent. Det er fem produktgrupper som står fram som de som klart bidrar mest til den tradisjonelle eksporten. Det er fraktinntekter fra Utenriks sjøfart, Metaller, Raffinering, kjemiske og farmasøytiske produkter, Metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner og Varehandel og transportmarginer. Til sammen stod disse for vel 57 prosent av eksporten i 2010.

Råvarer og lite bearbejdede produkter utgjør en betydelig del av norske eksportvarer. En av de større eksportvarene som *ikke* havner i den kategorien er gruppen Metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, som står for i overkant av 10 prosent av den tradisjonelle eksporten. Over 40 prosent av produksjonen går til eksport. Det er med andre ord også en betydelig norsk produksjon for innenlandsk bruk av slike varer, som blant annet har sammenheng med etterspørselen fra utvinningsnæringen. Diverse tjenester til oljevirkosomhet er en annen kategori som har en litt høyere eksportandel enn 40 prosent, og denne står for 7 prosent av tradisjonell eksport. Varehandel og transportmarginer ligger høyt oppe på listen av tradisjonelle eksportprodukter, men eksporten utgjør bare 13 prosent av samlet produksjonen av produktet. Den relativt høye eksporten for dette produktet har sammenheng med at vi regner eksportverdien for øvrige produkter ved fabrikkvegg.

3. Eksportnæringer og verdiskapingen bak eksport

I dette avsnittet skal vi først beregne *produksjonen* som går til eksport fra de enkelte *næringene*, og deretter beregne i hvilke *næringer verdiskapingen* bak *norsk eksport* foregår. Til slutt ser vi litt på hvordan verdiskapingen bak eksporten av ulike produkter er satt sammen, med spesiell vekt på graden av import, som er speilbildet av norsk verdiskapings andel av norsk eksport.

3.1. Eksport fra næringer

Å lage oppstillinger over eksport etter produkt og denne eksporten som andel av den norske produksjonen av produktet, er i prinsippet en enkel eksersis med utgangspunkt i endelige nasjonalregnskapstall, jf. avsnitt 2 foran. I dette avsnittet ønsker vi imidlertid å fokusere på næring. I prinsippet foregår det i hver næring produksjon av mange ulike varer, selv om det normalt er én hovedvare og en rekke ”bi-varer”. Nasjonalregnskapet gir ingen direkte informasjon om hva produksjonen av ulike produkter i den enkelte næring brukes til, og det er derfor heller ikke noen direkte informasjon om eksporten fra de enkelte næringene. Det man har informasjon om er produktsammensetningen av ulike typer etterspørsel inkludert eksport. For å estimere den samlede eksporten som andel av produksjonen i de ulike næringene må vi derfor gjøre beregninger basert på noen eksplisitte forutsetninger. Det vi har forutsatt er at forholdet mellom eksport og leveranse til hjemmemarkedet er den samme for hvert produkt, uavhengig av hvilken næring som har produsert produktet, se vedlegg A for en formell beskrivelse av dette.

³ Dette gjelder altså 2010, og eksportbegrepet som er gjort nærmere rede for tidligere i avsnittet hvor salg av brukt realkapital ikke er med, og hvor det korrigeres for lagerendringer.

Dette virker som en rimelig forutsetning, men kan likevel gi noen urimelige resultater.

Tabell 3.1 viser våre beregningsresultater for hvor stor andel eksporten utgjorde av den samlede produksjonen i ulike næringer i 2010. Med en oppsplitting av økonomien i vel 140 næringer, som er utgangspunktet for våre beregninger, er det 45 næringer som har en eksport som i 2010 utgjorde mer enn 10 prosent av produksjonen. Tabell 3.1 viser resultatene etter en aggregering tilnærmet lik den kvartalsvise nasjonalregnskapet publiseres etter⁴, med 37 produksjonsnæringer. Av disse 37 næringene er det 27 næringer hvor produksjonen for eksport overstiger 1 prosent av næringenes samlede produksjon. Disse er i tabellen sortert etter størrelsen på denne direkte eksportandelen.

Det er naturligvis en nær sammenheng mellom resultatene som gjengis i tabell 3.1 og den rene produkttilnærmingen i kapittel 2. De enkelte næringene vil normalt være helt dominerende som hovedprodusent av næringens hovedprodukt. Bivareproduksjonen gjør seg imidlertid gjeldene i både teller og nevner med en nærings-tilnærming: Næringen kan produsere andre eksportprodukter enn hovedproduktet(ene), noe som vil øke teller og nevner like mye⁵. Næringen kan også produsere andre produkter til andre formål, som dermed bare vil øke nevneren. Dette forklarer forskjellene i rangeringen for eksportandeler for næringene i forhold til rankeringen av produktene i tabell 2.1, og for noen grupper endres rankeringen en del.

Helt i toppen ligger Rørtransport med en eksportandel på over 96 prosent. Denne eksporten utgjør 2 prosent av den samlede eksportproduksjonen i Norge. Rørtransporten henger imidlertid nøye sammen med produksjonen i utvinningsnæringen. Dette er en næring og en aktivitet som på ingen måte kan stå på egne ben: Ingen utvinning – ingen rørtransport. I denne rapporten omtaler vi summen av Utvinning av råolje og naturgass og Rørtransport som petroleumsvirksomhet.

Produksjonen av metaller er den klart mest eksportintensive av fastlandsnæringene og eksportproduksjonen utgjorde nesten 87 prosent av næringens produksjon i 2010. Denne eksporten stod for mer enn 5 prosent av samlet produksjon for eksport og over 10 prosent hvis vi trekker ut petroleumsvirksomheten. Næringen er kraftintensiv og det er i stor grad tilgang på relativt billig kraft som er den historiske årsaken til at virksomheten er lokalisert til Norge.

Av produksjonen i Utvinningsnæringen ble vel 84 prosent eksportert i 2010, og det utgjorde 46,2 prosent av den samlede norske produksjonen for eksport. Den direkte eksportdelen i Utenriks sjøfart var nær 82 prosent i 2010, og eksporten fra næringen utgjorde vel 8 prosent av samlet norsk eksport. Disse fire næringene (Rørtransport, Utvinning av råolje og naturgass, Produksjonen av metaller og Utenriks sjøfart) står i særklasse med hensyn til eksportandel. Til sammen stod de for nær 62 prosent av norsk produksjon for eksport og vel 23 prosent av BNP. Fastlands-Norge er bare representert med næringen Metallproduksjon.

Med dette aggregeringsnivået er det bare to andre næringer hvor over 50 prosent av produksjonen går til eksport. Det er produksjon av Papir og papirvarer og Fiske, fangst og akvakultur, med eksportandeler på henholdsvis 55,4 og 52,4 prosent. Produksjon av kjemiske råvarer ligger egentlig mellom disse to næringene i eksportandel, men den inngår i et bredere aggregat; Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri. Eksportandelen for sistnevnte næring var 46,5 prosent i 2010, det vil si noe under 50 prosent. Ser vi på næringene med en eksportandel på minst 46,5 prosent fanger vi opp vel 71 prosent av den totale norske produksjonen for eksport. Ser vi bort fra petroleumspanner for eksport, fanges noe over 44

⁴ Eneste forskjell er at skogbruk er skilt ut fra KNRs ”Jordbruk og skogbruk”.

⁵ Se vedlegg A for en formalisering av dette.

prosent av denne delen av eksporten opp, og knappe 34 prosent hvis vi også ser bort fra Utenriks sjøfart.

Av næringer som eksporterer mellom 30 og 40 prosent av produksjonen finner vi blant annet den største industrinæringen, Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, med en eksportandel på 36,5 prosent. Næringen, som stod for knappe 3 prosent av BNP utenom petroleumsvirksomheten i 2010, stod for vel 10 prosent av den tilsvarende delen av norsk eksport. På dette nivået finner vi videre Tjenester i tilknytning til olje og gassproduksjon, med 3,4 prosent av samlet eksport i 2010 og Bergverksdrift som utgjør en relativt liten del av norsk eksport. Eksportproduksjonen i næringene med en eksportandel på minst 30 prosent stod for over 80 prosent av samlet produksjon for eksport og nær 62 prosent hvis vi ser bort fra petroleumsvirksomheten (i teller og nevner).

Av næringene som eksporterer mellom 10 og 30 prosent av produksjonen, er det mange industrinæringer. Det er imidlertid også noen tjenesteytende næringer og de står for den klart største eksporten. Næringsmiddelindustrien er den tredje og siste av de store eksportindustrinæringene, med en eksportandel på 20 prosent og med en eksportproduksjon som utgjorde 5,6 prosent av den samlede eksportproduksjonen utenom petroleumsvirksomheten. Denne eksporten dreier seg i stor grad om bearbeiding av fisk og eksportandelen for denne aktiviteten er meget høy. Produksjon av møbler og annen industriproduksjon har en høyere eksportandel, men står for en beskjeden del av norsk eksport. Av fastlandsbaserte tjenestenæringer ligger Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting høyest i eksportandel med 17,3 prosent. De stod i 2010 for 6,2 prosent av eksportproduksjonen utenom petroleumsvirksomheten. Transport utenom utenriks sjøfart hadde en eksportandel på vel 12 prosent og en andel av samlet eksportproduksjon på 4,4 prosent. Den største eksporten fra fastlandsbasert tjenesteyting ble registrert for Varehandel og reparasjon av motorvogner med 8 prosent av eksportproduksjonen utenom petroleumsvirksomheten, mens dette utgjorde 12 prosent av den tradisjonelle eksporten. Dette må ses på bakgrunn av at eksporten etter produkt som tidligere omtalt er regnet i basisverdi (verdi fabrikkvegg) slik at varehandelsmarginen forutsettes produsert i næringen Varehandelen. Transportmarginene på vareeksporten føres sammen med eksport av passasjertransport i næringen Transport utenom Utenriks sjøfart. En annen stor fastlandsbasert tjenestenæring er Foretningsmessig tjenesteyting. Den hadde i 2010 en eksportandel på 10 prosent og stod for 2,2 prosent av eksportproduksjonen utenom petroleumsvirksomheten.

Av næringene med eksportandel under 10, er det to tjenestenæringer som har en betydelig eksport. Informasjon og kommunikasjon og Finansierings- og forsikringsvirksomhet stod begge for mellom 2 og 3 prosent av eksportproduksjonen utenom petroleumsvirksomheten og med eksportandeler på henholdsvis 8 og 7 prosent.

Av industriens samlede produksjon går 34 prosent til eksport og dette stod i 2010 for 44 prosent av den tradisjonelle eksporten. Med utgangspunkt i en oppdeling i tolv industrinæringer, er det bare to næringer som eksporterer mindre enn 10 prosent av produksjonen. Dette er Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler og Trykking og reproduksjon av innspilte opptak som i 2010 bare stod for i overkant av 6,3 prosent av bruttoproduktet (verdiskapingen) i industrien.

Når vi ser bort fra både petroleumsvirksomheten og industrien er det spesielt fem næringer som bidrar til norsk eksport. Først og fremst er det utenriks sjøfart som i 2010 stod for vel 16 prosent av den norske eksporten utenom petroleum. Dernest varehandel, som først og fremst er marginer på andre eksportprodukter, med 8 prosent, tjenester i tilknytning til utvinning med nær 7 prosent, faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting med vel 6 prosent og fiske-, fangst og akvakultur med knappe 5 prosent. Til sammen utgjør eksporten fra disse fem næringene 42 prosent av den tradisjonelle eksporten. Den resterende eksporten er spredd på mange

næringer. Enten er eksportandelen lav eller også er produksjonen lav, men til sammen står disse siste næringene for 14 prosent av den tradisjonelle eksporten.

Tabell 3.1. Næringers produksjon¹ for eksport i basisverdi som andel av deres produksjon i basisverdi (eksportandel) i 2010 og en del forholdstall for eksporten og verdiskapingen i næringene. Prosent

	Eksport- andel	Andel av samlet eksport	Andel av samlet eksport akkumulert	Andel av eksport utenom petro ²	Andel BNP	Andel BNP uten petro ²
Rørtransport	96,3	2,0	2,0		0,8	
Produksjon av metaller	86,6	5,4	7,3	10,4	0,4	0,6
Utvinning av råolje og naturgass	84,4	46,2	53,5		20,8	
Utenriks sjøfart	81,8	8,4	61,9	16,2	1,2	1,6
Produksjon av papir og papirvarer	55,4	0,9	62,8	1,8	0,1	0,1
Fiske, fangst og akvakultur	52,4	2,5	67,2	4,8	1,0	1,2
Oljeraffineri, kjemisk og farmasøytisk industri	46,5	5,9	71,2	11,3	0,9	1,2
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner ..	36,5	5,3	76,4	10,2	2,2	2,9
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	35,0	3,4	79,9	6,6	1,8	2,2
Bergverksdrift	30,8	0,4	80,2	0,7	0,2	0,3
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	26,0	0,3	80,6	0,6	0,2	0,3
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	20,1	2,9	83,5	5,6	1,5	1,9
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	17,3	3,2	86,7	6,2	4,4	5,6
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	16,4	1,0	87,7	1,9	0,9	1,1
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	15,6	0,1	87,8	0,2	0,1	0,1
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	13,7	0,4	88,2	0,9	0,5	0,6
Transport utenom utenriks sjøfart	12,4	2,3	90,5	4,4	2,8	3,6
Varehandel og reparasjon av motorvogner	12,1	4,1	94,6	8,0	8,0	10,3
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	10,9	0,4	95,0	0,7	0,6	0,7
Forretningsmessig tjenesteyting	10,0	1,2	96,1	2,2	2,6	3,3
Informasjon og kommunikasjon	8,0	1,5	97,6	2,9	3,8	4,9
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	7,2	0,2	97,8	0,3	0,3	0,4
Vannforsyning, avløp og renovasjon	7,1	0,3	98,1	0,5	0,6	0,8
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	6,9	1,1	99,1	2,1	4,5	5,7
Post og distribusjonsvirksomhet	5,1	0,1	99,2	0,2	0,5	0,6
Skogbruk mv	4,8	0,0	99,2	0,1	0,2	0,3
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	4,4	0,3	99,6	0,6	2,6	3,3
Memo						
Industri	33,8	22,7		43,8	7,9	10,1

¹ Bare næringer med mer enn 1 prosent eksport er tatt med i tabellen. Det innebærer at følgende næringer ikke er med: Jordbruk mv, Trykking og reproduksjon av innspilte opptak, Bygge- og anleggsvirksomhet, Overnattings- og serveringsvirksomhet, Omsetning og drift av fast eiendom, Boligtjenester, egen bolig eiendom, Offentlig administrasjon og forsvar, Helse- og sosialtjenester, Undervisning og Kultur, underholdning og annen tjenesteyting

² Utvinning og Rørtransport.

3.2. Næringers direkte og indirekte verdiskaping til eksport

Så langt har vi foretatt en relativt enkel ”opptelling” av eksporten av produkter og eksportproduksjonen i næringene. Dette gir imidlertid ikke den fulle sannheten om hvor verdiskapingen som ligger bak eksporten faktisk foregår. En kan si at næringene produserer ved hjelp av fire ulike kategorier innsatsfaktorer; Arbeidskraft, realkapital, produktinnsats og innenlandske naturressurser som ikke kategoriseres som produktinnsats. For å finne verdiskapingen i næringen, må en med utgangspunkt i produksjonen trekke ut produktinnsatsen, da produktinnsatsen i en næring er produsert (og ”skapt”) i andre næringer inkludert i utlandet.⁶

Innslaget av produktinnsats – produktinnsatsandelen – det vil si verdien av produktinnsatsen i forhold til produksjonen, er svært forskjellig mellom næringene. Normalt tenker en seg at det spesielt er industrien som har mye produktinnsats, mens en del tjenesteytende næringer har lite. Dette er i noen grad en konsekvens av hvordan de aktuelle produktene rent teknisk produseres, men også hvordan produksjonen er organisert. Outsourcing bidrar til å øke produktinnsatsintensiteten.

Selv om man outsourcer aktiviteter får prisene på slike tjenester, og dermed kostnadsnivået i næringer som produserer produktinnsats, direkte innflytelse på den kostnadsmessige konkurranseevnen til næringene som står for produksjonen av eksportproduktene. Hvis en tenker seg at prisdannelsen er av cost-push type, vil lønnsnivået i slike næringer som tar seg av aktivitetene som er ”outsourcet” spille

⁶ I vår analyse antar vi at andelen produktinnsats i forhold til produksjon i den enkelte næring er den samme ved leveranser til hjemmemarkedet som til eksport.

direkte inn på eksportnæringenes kostnadmessige konkurranseevne, selv om næringene i seg selv ikke eksporterer for en eneste krone.

Produktinnsatsen i produksjonen består ikke bare av outsourcing av aktiviteter som kunne foregått i produksjonsbedriftene. Det er flere næringer hvis verdiskaping består av bearbeiding av varer direkte eller indirekte knyttet til norske naturressurser, eller de er storforbrukere av energi. Foredling av fisk samt papir- og metallproduksjon er eksempler på slike næringer. Hvis bearbeidingsindustrien skulle falle bort, er det grunn til å tro at Norge ville oppleve en større eksport (eller mindre import) av fisk, tømmer (eller andre produkter av tre) og elektrisk kraft.

Vi eksporterer for å få valutainntekter til å kunne importere. Hvis man er opptatt av å kartlegge hvor mye "eksport vi trenger" og i lys av det er opptatt av hvilke næringer som i denne sammenheng betyr mye, kommer et annet forhold inn: Noe av produktinnsatsen er som tidligere nevnt produsert i utlandet og er med andre ord import. En næring som bruker mye importert produktinnsats har sitt motstykke i at det er lite norsk verdiskaping som ligger bak eksporten. Eksport fra en slik næring bidrar i mindre grad til valutainntektene.

I tabell 3.2 viser vi hvor stor andel av verdiskapingen i de ulike næringer som direkte og indirekte går til eksport og andelen dette utgjør av den samlede norske verdiskapingen til eksport. I denne beregningen tas det hensyn til at det i produksjonen i hver næring trengs produktinnsats fra andre næringer og fra utlandet (import). Vi trekker ut produktinnsatsen som går med i produksjonen av næringenes egen eksport, men vi legger til verdiskaping i næringen som direkte og indirekte gjennom produktinnsats bidrar til andre næringers eksportproduksjon. I nevneren trekkes all produktinnsats fra produksjonen i næringen. Dette kan komplettere bildet en får av tabell 3.1.

Forskjellen mellom de to måtene å se eksportandelene på er til dels betydelig. Den totale eksportandelen målt som næringenes verdiskaping eller bruttoprodukt som direkte og indirekte går til eksport, påvirkes av endringer i både teller og nevner i forhold til de direkte eksportandelene omtalt i forrige avsnitt og i tabell 3.1. Samlet sett er den relative reduksjonen av nevneren mye større enn av telleren. I følge Statistisk sentralbyrå (2013) var importandelen for samlet eksport 21 prosent, slik at samlet eksport verdiskapt i Norge reduseres tilsvarende i forhold til faktisk eksport.

Produktinnsatsen for hele økonomien tilsvarer nærmere 90 prosent av BNP slik at BNP bare utgjør noe over halvparten av den samlede produksjonen. Det dominerende trekket er at summen av den direkte og indirekte eksportandelen blir vesentlig høyere enn den direkte eksportandelen⁷. Dette har sammenheng med at telleren gjennomgående reduseres mye mindre enn nevneren i brøkene som representerer eksportandelene. For noen næringer er det likevel endringen i telleren som er viktigst. Råstoffleverandører som Fiske, fangst og akvakultur, får for eksempel økt sin eksportandel betydelig fordi en teller med verdien av den fisken som foredles i en annen næring, næringsmiddelindustrien, før den eksporteres. I industrien endres både teller og nevner betydelig. Produktinnsatsintensiteten forutsettes uavhengig av om produktene skal eksporteres eller ikke. Det er dermed isolert sett ingen effekt på forskjellene mellom de to definisjonene av eksportandelen av å ta bort produktinnsatsen. Men også industrien leverer produktinnsats til andre næringers eksportproduksjon slik at industrien indirekte bidrar til eksport fra andre næringer. Mens eksportproduksjonen som andel av samlet produksjon var 35 prosent, kommer verdiskapingen til eksport over 50 prosent som andel av samlet verdiskaping i industrien. Derimot utgjør verdiskapingen i industrien knyttet til eksport en mye mindre andel av samlet norsk verdiskaping som går til eksport, enn det eksportproduksjonen fra industrien utgjør av samlet eksport. Andelen faller fra 23 til bare 11 prosent. Dette reflekter i noen grad at industrien, og etterspørselen derfra er viktig for andre næringer som eksporterer lite. For andre næringer kan det

⁷ Det er ikke så opplagt som det høres ut ettersom eksportbegrepene (teller) ses i forhold til ulike produksjonsbegrep (nevner).

reflektere at uten denne etterspørselen ville de ha eksportert mer av sin produksjon direkte. Bearbeiding av fisk er et eksempel.

Når det gjelder petroleumsvirksomheten, endres disse nøkkeltallene relativt lite av betraktningmåten. Andelen av norsk verdiskaping til eksport er litt høyere enn andelen av produksjonen som går til eksport. Dette skyldes både at produktinnsatsandelen var ganske beskjeden med prisene som gjaldt i 2010, og indirekte eksport ved at råolje brukes som produktinnsats i andre næringer som eksporterer. Det gjelder både råolje som raffineres i norske raffinerier og i noen grad eksporteres, og raffinerte petroleumsprodukter som brukes som energibærere i annen eksportproduksjon.

Tabell 3.2. Verdiskapingen i norske næringer¹ som direkte eller indirekte går til eksport. Andeler i prosent

	Av næringens bruttoprodukt	Av samlet norsk verdi- skapning til eksport i basisverdi	Av norsk verdi- skapning til eksport i basisverdi utenom verdiskapingen i petro ²
Rørtransport	98,2	2,2	
Produksjon av metaller	96,1	1,2	2,5
Fiske, fangst og akvakultur	89,4	2,4	5,3
Utvinning av råolje og naturgass	89,1	51,7	
Utenriks sjøfart	88,3	3,1	6,7
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	75,8	2,0	4,3
Produksjon av papir og papirvarer	71,6	0,2	0,5
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	59,9	0,9	2,1
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	58,0	3,6	7,9
Bergverksdrift	54,1	0,3	0,6
Skogbruk mv.	49,7	0,3	0,7
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	38,2	0,3	0,6
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	37,7	0,1	0,2
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	35,6	1,7	3,8
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	34,1	1,4	3,0
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	32,9	0,8	1,7
Transport utenom utenriks sjøfart	32,8	2,6	5,7
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	32,6	0,4	0,9
Forretningsmessig tjenesteyting	31,9	2,3	4,9
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting ...	28,6	3,5	7,5
Varehandel og reparasjon av motorvogner	27,4	6,1	13,3
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	26,8	1,9	4,2
Vannforsyning, avløp og renovasjon	26,5	0,4	1,0
Informasjon og kommunikasjon	23,8	2,5	5,5
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak ...	23,8	0,1	0,3
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	23,6	3,0	6,4
Post og distribusjonsvirksomhet	22,9	0,3	0,7
Overnattings- og serveringsvirksomhet	22,2	0,8	1,7
Jordbruk mv.	21,9	0,3	0,6
Omsetning og drift av fast eiendom	20,1	1,6	3,4
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	15,6	0,1	0,3
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting ...	6,2	0,3	0,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	3,4	0,5	1,1
Offentlig administrasjon og forsvar	3,4	0,5	1,1
Memo			
Industri	50,6	11,1	24,2
Norge totalt utenom utvinning og rørtransport ..	18,8	47,3	100,0

¹ Bare næringer med mer enn 1 prosent eksport er tatt med i tabellen. Det innebærer at følgende næringer ikke er med: Boligtjenester, egen bolig eiendom, Helse- og sosialtjenester og Undervisning

² Utvinning og Rørtransport

Eksportandelen i Utenriks sjøfart endres også lite. Den direkte og indirekte eksporten som andel av bruttoproduktet er litt større enn eksportproduksjonen som andel av produksjonen i utenriks sjøfart. Men andelen verdiskapingen knyttet til denne eksporten av samlet norsk verdiskaping til eksport er svært mye lavere enn tilsvarende for produksjon. Dette henger sammen med at produktinnsatsandelen og importinnholdet er svært høyt i utenriks sjøfart. Det er en klar økning i antall næringer som har en eksportandel over 50 prosent, når man regner direkte og indirekte eksport som andel av bruttoproduktet i næringen. Fiske, fangst og akva-

kultur kommer helt opp på tredjeplass, med en direkte og indirekte eksportandel på nesten 90 prosent. Eksportandelen for Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri får seg også et kraftig løft, når den regnes på denne måten. Et enda større løft får industrinæringen Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, som går fra 11 til 60 prosent. Næringens bidrag til norsk eksport øker også klart, noe som må skyldes at virksomheten indirekte bidrar til eksport fra andre næringer. Eksportandelen i Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner og Bergverksdrift løftes også kraftig og er de siste nye næringene over 50 prosent.

Mens alle næringers eksportandeler økte når man tok med direkte og indirekte eksport og måler det i forhold til verdiskapingen i næringene, om enn i svært ulik grad, må endringene i andelen av eksporten gå i balanse. For noen næringer er endringen i andelen av eksporten svært stor når man regner med indirekte eksport. Næringer som er lite produktinnsatsintensive og som leverer mye produktinnsats til eksportnæringer øker og vise versa. Hovedinntrykket er at andelen for tjenesteytende næringer i stor grad øker på bekostning av en del eksportintensive industri- næringer.

3.3. Norsk verdiskaping knyttet til eksport av ulike produkter

Vi går i dette avsnittet tilbake til produktdimensjonen, men skal også ta hensyn til direkte og indirekte produktinnsats som går med i produksjonen og spesielt hvor mye av alt dette som er import. Tabell 3.3 viser dermed ”opphavet” til eksporten av hvert produkt, fordelt på verdiskaping i næringen som er hovedprodusent av produktet, verdiskapingen i andre innenlandske næringer og til slutt import. Alt er i prosent av eksportleveransene av det aktuelle produktet.

Som tabellen viser er det en betydelig spennvidde i hvor verdiskapingen bak eksporten av ulike produkter faktisk foregår. Bak ekstrem-variantene kan det imidlertid ligge spesielle føringskonvensjoner og nivået på eksporten kan være lite. Produkter med en eksport mindre enn 250 millioner kroner, har liten interesse i vår sammenheng og er derfor fjernet fra tabellen. Fra norsk økonomis synsvinkel er fordelingen mellom norsk produksjon og import av spesiell interesse. Det er et knippe produkter hvor den direkte og indirekte importandelen er under 10 prosent. I denne kategorien finner vi råolje og naturgass og det aller meste av ”verdiskapingen” foregår i hovednæringen. Med petroleumsprisene i 2010 er produktinnsatsandelen lav blant annet som følge av en betydelig petroleumsrente⁸. Andre eksportvarer med svært lav (under 10 prosent) direkte og indirekte importert produktinnsats er skogsbruksprodukter, ”andre fiske og fangstprodukter” (primært ubearbeidet ”villfisk”), elektrisk kraft, rørtransporttjenester, post og distribusjon, bank og forsikringstjenester. Det er også mange andre tjenester med lav importandel, som gjennomgående ligger i området 10-20 prosent, men viktige unntak er utenriks sjøfart og lufttransport med importandeler opp mot 50 prosent. Tjenester i tilknytning til olje og gassutvinning har en importandel på noe under 30 prosent. Oppdrettsfisk og foredlede fiskeprodukter har importandeler like over 20 prosent, og en kan merke seg at sistnevnte har langt større verdiskaping i norske næringer utenfor hovednæringen, noe som åpenbart blant annet henger sammen med at ubearbeidet fisk er produktinnsats og at verdien av denne utgjør en stor del av eksportproduktene.

Utenom energi- og primærnæringsvarer inkludert oppdrettsfisk, er importinnholdet i eksportvarer relativt høyt. Viktige norske eksportvarer som metaller og kjemiske

⁸ Utvinningen av petroleumsressursene gir en avkastning på innsatsfaktorene som er større enn det normale, utgjør en stor del av eksportverdien. Ettersom petroleum er en ikke-fornybar ressurs kan denne delen av produksjonen ikke betraktes som verdiskaping i vanlig forstand, men er å betrakte som en transformasjon fra naturressurs-kapital til finanskapital. I følge SSB(2013) utgjorde petroleumsrenta i 2012 i området 13-14 prosent av BNP og det tilsvarer 31-35 prosent av den samlede eksporten. Det er ikke opplagt hva en skal forutsette om normal kapitalavkastning. De laveste tallene er basert på en normal avkastningsrate på 10 prosent, mens de høyeste er basert på 7 prosent.

råvarer har importandeler i størrelsesorden 30-50 prosent, mens typiske verkstedsprodukter stort sett ligger litt lavere i importinnhold.

Tabell 3.3. Fordelingen av verdiskapingen bak eksportleveranser¹ i 2010 av ulike produkter i prosent

	Hovednæring ²	Resten av Norge	Import		Hovednæring ²	Resten av Norge	Import
Oljevirksomhet div. tjenesteeksport	86,1	9,5	4,4	Deler og andre motorkjøretøyer	18,1	41,4	40,5
Utlendingers konsum i Norge	14,8	63,3	21,9	Sivile skip og båter	32,2	31,9	35,9
Husdyrprodukter	33,6	44,1	22,4	Andre transportmidler	28,0	27,5	44,5
Skogsprodukter	82,7	11,8	5,6	Møbler	29,7	43,2	27,1
Andre fiske og fangstprodukter	60,6	25,2	14,1	Annen industri-produkter	30,6	42,6	26,8
Oppdrettsfisk	35,6	41,6	22,8	Reprasjon og inst. av maskiner og utst.	22,7	53,4	23,9
Steinkull	32,1	49,9	18,1	Elektrisk kraft	86,5	9,2	4,3
Råolje	85,5	10,2	4,4	Innsamling og bearbeiding av avfall	25,1	42,6	32,4
Naturgass	83,2	12,5	4,4	Bygge- og anleggstjenester	45,2	32,2	22,6
Flytende naturgass (LNG)	83,1	11,9	4,9	Varehandel og transportmarginer	46,0	33,7	20,4
Andre lette petroleumsprodukter	77,9	13,8	8,2	Transport jernbane	39,1	43,0	17,9
Propan, butan, gass gjort flyt	83,3	11,2	5,5	Godstransport, vei	41,7	36,1	22,2
Bergverksprodukter mv.	25,8	50,8	23,4	Rørtransport	87,7	8,3	4,0
Tjenester tilkn. olje- og gassutvinning	39,1	33,1	27,8	Utenriks sjøfart	29,4	25,2	45,4
Kjøtt og kjøttvarer	19,2	58,8	22,0	Luftransport	19,4	32,4	48,2
Fisk og fiskevarer	16,9	62,7	20,4	Tjenester knyttet til sjøtransport	34,8	26,8	38,4
Veget. og animalske oljer og fettstoffer.....	10,6	54,8	34,6	Tjenester knyttet til landtransport	20,4	42,7	36,9
Meieriprodukter	23,8	56,3	19,9	Tjenester knyttet til lufttransport	60,4	27,2	12,4
Drikkevarer	25,0	46,0	29,0	Post og dis-tribusjonstjenester	68,7	22,2	9,1
Andre næringsmidler og fórvare	18,9	49,9	31,2	Forlagsprodukter og programvare	41,1	43,3	15,6
Tekstilprodukter	24,8	50,6	24,6	Fim, musikk og kringkastingstj.	46,4	34,5	19,1
Klær	22,9	50,3	26,9	Telekommunikasjon	45,8	35,0	19,2
Trevarer	22,8	52,5	24,7	Informasjonstjenester	42,5	20,2	37,3
Treforedlingsprodukter	15,0	54,9	30,1	Bank og andre fin. tjenester	56,1	39,2	4,8
Raffinering, kjemiske- og farmasøytiske produkter	32,0	39,8	25,8	Frie banktjenester	51,4	43,8	4,8
Div. andre kull- og petroleumsprodukter ..	23,8	22,7	53,5	Bilfors. og annen skadeforsikring	75,5	20,6	3,9
Gummi og plastprodukter	27,6	44,0	28,4	Tjenester tilkn. fin. og forsikringsvirks ..	65,3	29,3	5,4
Andre kjemiske og min.produkter	24,9	51,1	24,0	Annen forsikringsmessig tjenesteyting ...	58,3	24,8	16,9
Jern og stål	21,9	38,6	39,5	Forskning og utvikling	56,2	30,5	13,3
Aluminium	17,6	33,1	49,3	Markedsføring og markedsundersøkelse ..	20,9	47,3	31,8
Andre metaller	7,2	18,2	74,6	Andre faglige- og tekniske tjenester	35,5	20,6	43,9
Metallvarer	27,9	47,5	24,7	Utleie og leasing	46,3	35,6	18,1
Data og elektronikk	18,2	35,0	46,8	Omsorgstjenester	66,3	22,2	11,5
Elektrisk utstyr	24,3	44,5	31,2	Administrasjon og forvaltning	57,8	31,7	10,5
Maskiner og utstyr ellers	25,6	43,2	31,3	Forsvar	53,4	26,5	20,0

¹ Bare produktgrupper med eksportleveranser over 250 millioner kroner i 2010 er tatt med

² Hovednæring er definert som den næringen som bidrar mest med verdiskapingen knyttet til eksport av det enkelte produkt.

Et lands netto eksport blir gjerne definert som eksport fratrukket import. Men med utgangspunkt i detaljerte tall for næringer kan man fra et lands synsvinkel også definere nettoeksport som eksportproduksjonen i den enkelte næring fratrukket direkte og indirekte importert produktinnsats knyttet til denne produksjonen. Forholdet mellom denne nettoeksporten fra en næring og næringens samlede produksjon benevner vi netto eksportandel, og beregninger for slike tall er vist i tabell 3.4. Nettoeksportandelen målt på denne måten, er helt tilsvarende eksportandelene i tabell 3.1, men hvor næringene altså ikke får ”godtgjort” denne importerte produktinnsatsen. Netto eksportandelene er derfor noe lavere enn de direkte eksportandelene, og det er betydelig forskjeller mellom næringene hvor stor denne direkte og indirekte importen er. Produksjon av metaller og Utenriks sjøfart er næringene som har mest slik import. Reduksjonen i netto eksportandel i forhold til direkte eksportandel er gjennomgående beskjedent i tjenestenæringene utenom utenriks sjøfart. Rankeringen mellom næringene endres en del og det er bare oljevirksomheten som er over 50 prosent nettoeksport som andel av produksjon.

Tabell 3.4. Netto eksportandeler; eksport fratrukket direkte og indirekte importert produktinnsats som andel av produksjonen i næringene.¹ Prosent

Rørtransport	93,8
Utvinning av råolje og naturgass	80,5
Utenriks sjøfart	46,7
Fiske, fangst og akvakultur	40,2
Produksjon av papir og papirvarer	37,9
Produksjon av metaller	35,7
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	33,5
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	28,0
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	22,9
Bergverksdrift	22,7
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	15,5
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	15,4
Faglige, vitenskapelige og tekniske tjenester	14,7
Varehandel og reparasjon av motorvogner	11,9
Transport utenom utenriks sjøfart	10,1
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	9,8
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	9,5
Forretningsmessig tjenesteyting	8,3
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	7,8
Informasjon og kommunikasjon	6,8
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	6,6
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	5,5
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	4,9
Vannforsyning, avløp og renovasjon	4,7
Post og distribusjonsvirksomhet	4,7
Skogbruk mv	4,5
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	4,3

¹ Bare næringer med mer enn 1 prosent eksport er tatt med i tabellen. Det innebærer at følgende næringer ikke er med: Jordbruk mv, Trykking og reproduksjon av innspilte opptak, Bygge- og anleggsvirksomhet, Overnattings- og serveringsvirksomhet, Omsetning og drift av fast eiendom, Boligtjenester, egen bolig eiendom, Offentlig administrasjon og forsvar, Helse- og sosialtjenester, Undervisning og Kultur, underholdning og annen tjenesteyting

4. Import

En høy import av produkter som andel av innenlandsk produksjon eller etterspørsel kan lede til to helt ulike konklusjoner i forhold til norsk produksjons konkurranse-situasjon. Det kan på den ene siden tolkes som en konsekvens av at den norske produksjonen er sterkt presset fra utenlandsk konkurranse. Men det kan også være liten eller ingen norsk produksjon av produktet i Norge fordi den norske produksjonen er utkonkurrert, eller at det dreier seg om produkter som av ulike årsaker ikke produseres i Norge.

I tabell 4.1 har vi rangert import av ulike produkter etter hvilken andel de utgjør av innenlandsk anvendelse av produktet. Reisetrafikk er en litt sær gruppe og handler om nordmenns kjøp i utlandet. Det kan være grensehandel og forbruk under utlandsopphold. Dette dreier seg dermed i noen grad om produkter som klart konkurrer med norske, mens konkurransen med norske produkter er svært indirekte når det kommer til forbruket på utenlandsferier. Sistnevnte kunne betraktes som turistvirksomhet.

Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy, er varer som produseres i Norge og til og med eksporteres, men omfanget av hjemmeproduksjon er svært lite i forhold til det vi importerer. Hovedtyngden av næringen er konkurrert ut gjennom de siste 40 årene. I 2010 stod importen for 86 prosent av den innenlandske anvendelsen av Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy. På bakgrunn av svært høy eksportandel, er det litt overraskende å finne at nesten 84 prosent av den innenlandske anvendelsen av Metaller er importert. Dette har sammenheng med at det er mange forskjellige metaller og norsk metallindustri er spesialisert, samt at metallindustrien i stor grad bruker importert råstoff som også kategoriseres som metaller. Av den innenlandske anvendelsen av Møbler og andre industriprodukter kom 3/4-deler fra import i 2010. Denne og de neste industriproduktene med importandeler i størrelsesorden 50-70 prosent, produseres også i et markert omfang i Norge og en relativt stor andel går til eksport. De tre produktgruppene som står for klart mest av importen er først om fremst Metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, med nesten 20 prosent av importen, mens Produkter fra verftsindustri, samt transportmidler og Raffinering, kjemiske- og farmasøytiske produkter stod hver for seg med over 9 prosent av importen.

Med importandeler på mellom 20 og 50 prosent finner vi også en del industriprodukter, mens det er en rekke tjenester som har en importandel på rundt 10 prosent.

Tabell 4.1. Import i 2010 som andel i prosent av innenlandsk anvendelse og samlet import¹

	Innenlandsk anvendelse	Samlet import
Reisetrafikk	100,0	11,1
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	86,1	5,5
Metaller	83,7	6,0
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	74,7	4,2
Produkter fra verftsindustri, samt transportmidler	69,0	9,3
Utenriks sjøfart	65,1	3,5
Metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	63,5	19,4
Treforedlingsprodukter	60,7	1,5
Raffinering, kjemiske- og farmasøytiske produkter	60,1	9,1
Gummivare- og plastprodukter, mineralske produkter	48,3	3,4
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	41,7	3,7
Bergverksprodukter	39,0	0,7
Trevarer unntatt møbler	35,0	1,5
Produkter fra jordbruk mv	23,7	1,7
Nærings- og nytelsesmidler	22,2	3,8
Produkter fra skogbruk mv.	18,3	0,2
Råolje og naturgass	17,5	1,6
Transport utenom utenriks sjøfart	12,1	2,0
Andre forretningsmessige tjenester	11,5	2,0
Faglige, vitenskapelige og tekniske tjenester	11,1	2,3
Post og distribusjonstjenester	10,5	0,2
Informasjons- og kommunikasjonstjenester	9,9	2,4
Elektrisk kraft, gass og varmtvann	8,3	0,8
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	7,6	1,1
Vannforsyning, avløp og renovasjon	7,5	0,4
Finansierings- og forsikringstjenester	6,4	1,4
Overnatting og servering mv	3,3	0,3
Produkter fra fiske, fangst og akvakultur	2,9	0,1
Kultur, underholdning og andre tjenester	1,6	0,2
Memo		
Industriprodukter	51,5	64,9

¹ Produkter med importandeler under 1 prosent er ikke tatt med. Det gjaldt Bygge- og anleggstjenester mv, Grafiske produkter, Varehandel og transportmarginer, rep av motorvogner, Eiendomstjenester, Rørtransport, Boligtjenester, egen bolig, Offentlig administrasjon og forsvar, Undervisning og Helse- og sosialtjenester.

5. Variasjon i lønnsomhet

Et viktig element i Hovedkursteorien er at prisdannelsen i K- og S-sektor avviker, ved at sistnevnte står mye friere, mens K-sektor i stor grad må ta prisen på verdensmarkedet for gitt og bare kan variere produksjonen. Det er derfor nærliggende å tro at lønnsomheten i K-sektor er mindre stabil enn i S-sektor. Som et alternativ til å klassifisere næringene etter omfanget av eksport og import, kunne en definere K-sektor som næringene hvor lønnsomheten varierte mest. I tabell 5.1 viser vi standardavvikene til et lønnsomhetsmål, driftsresultat som andel av faktorinntekt. Næringene er ordnet etter standardavviket i perioden 1993-2012.

Basert på observasjoner fra de 20 siste årene er det Produksjon av papir og papirvarer og Utenriks sjøfart som i særklasse har den minst stabile lønnsomheten. Mange andre opplagt konkurranseutsatte næringer har også lite stabil lønnsomhet. Figur 5.1 viser at det er en klar tendens til at næringer som eksporterer mye har større variasjon i lønnsomheten enn andre.

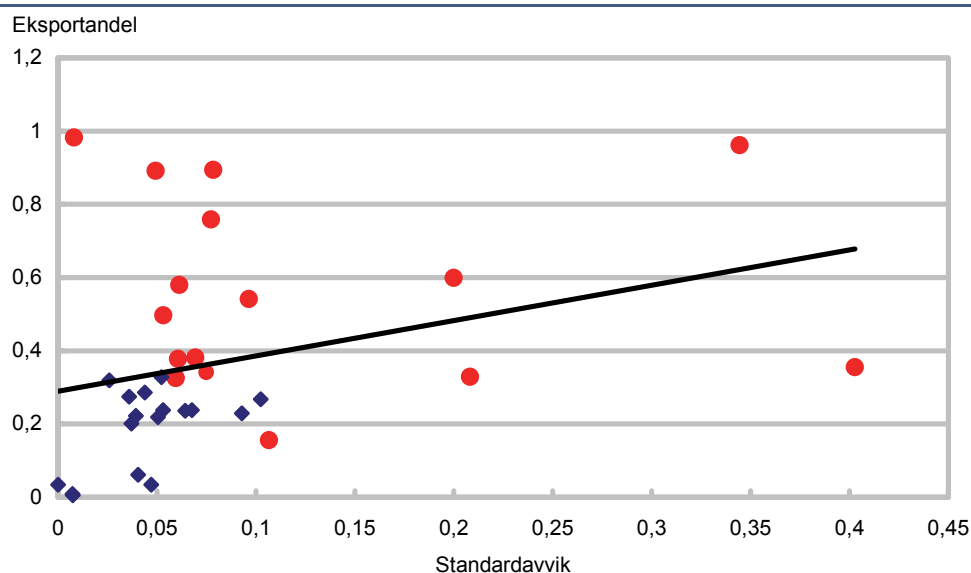
Tabell 5.1. Standardavvik for driftsresultat som andel av faktorinntekt for ulike næringer, for noen forskjellige perioder. Næringer med eksportandel, importandel eller sum større enn 50 er uthevet¹

	1970-2012	1983-2012	1993-2012	2000-2012
Produksjon av papir og papirvarer	4,61	5,50	6,70	8,21
Utenriks sjøfart	1,41	1,66	2,02	2,50
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	2,33	1,51	0,40	0,30
Produksjon av metaller	0,28	0,31	0,34	0,42
Vannforsyning, avløp og renovasjon ²	0,63	0,22	0,24	0,26
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	0,17	0,18	0,21	0,22
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	0,26	0,17	0,20	0,21
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	0,10	0,09	0,11	0,12
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	0,09	0,09	0,10	0,08
Bergverksdrift	0,13	0,10	0,10	0,08
Post og distribusjonsvirksomhet	0,30	0,21	0,09	0,09
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	0,18	0,14	0,08	0,08
Fiske, fangst og akvakultur	0,12	0,10	0,08	0,09
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	0,07	0,07	0,07	0,07
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	0,06	0,06	0,07	0,09
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	0,06	0,06	0,07	0,06
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	0,08	0,08	0,06	0,06
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	0,08	0,08	0,06	0,06
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	0,05	0,05	0,06	0,07
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	0,08	0,06	0,06	0,07
Utvinning av råolje og naturgass	0,23	0,08	0,05	0,02
Skogbruk	0,10	0,07	0,05	0,05
Bygge- og anleggsvirksomhet	0,05	0,05	0,05	0,04
Transport utenom utenriks sjøfart	0,09	0,07	0,05	0,05
Jordbruk, jakt og viltstell	0,05	0,05	0,05	0,03
Informasjon og kommunikasjon	0,06	0,05	0,05	0,06
Varehandel og reparasjon av motorvogner	0,09	0,04	0,04	0,03
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	0,06	0,06	0,04	0,04
Overnattings- og serveringsvirksomhet	0,05	0,05	0,04	0,04
Omsetning og drift av fast eiendom	0,06	0,04	0,04	0,03
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	0,06	0,05	0,04	0,04
Forretningsmessig tjenesteyting	0,05	0,04	0,03	0,03
Rørtransport		0,01	0,01	0,01
Undervisning	0,01	0,01	0,01	0,01
Helse- og sosialtjenester	0,02	0,01	0,01	0,01

¹ Som tilsvare kriteriet vi til slutt lander på i neste kapittel. Næringen Boligtjenester er ikke tatt med i tabellen.

² I denne næringen har det vært betydelige endringer i produksjonsenhetenes institusjonelle tilknytning og det har vært endringer over tid i føringsmetoder av betydning for driftsresultatet. Det er derfor grunn til å legge liten vekt på disse tallene.

Figur 5.1. Eksportandeler¹ og standardavvik i driftsresultatandelen 1993-2012²

¹ Verdiskapingen i norske næringer som direkte eller indirekte går til eksport, tilsvarende tabell 3.2.

² Næringene representert med røde dotter, er de vi klassifiserer som konkurranseutsatte i kapittel 6. De to næringene med størst variasjon i driftsresultatandelen, Produksjon av papir og papirvarer og Utenriks sjøfart er tatt ut av figuren. De to næringene eksporterer mye og har også en høy eksportandel, men de ødelegger figuren. Næringen Vannforsyning, avløp og renovasjon er tatt ut fordi tallene for svingningene i lønnsomhet for denne næringen neppe er reell.

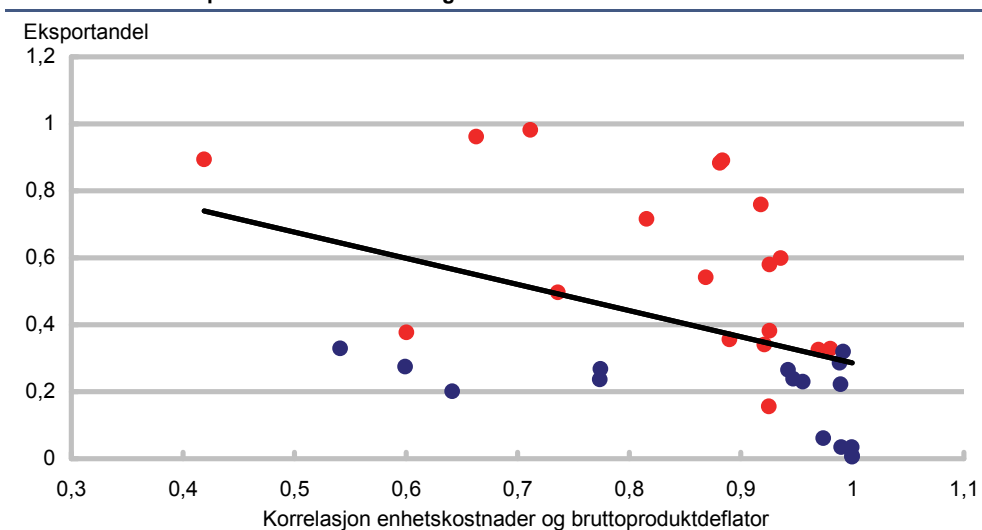
Hvis en næring i stor grad er i stand til å velte økte kostnader over i prisene, kan det altså tas som et tegn på at næringen er skjermet for internasjonal konkurranse. I

tabell 5.2 er korrelasjonskoeffisientene mellom næringenes lønnskostnader per produsert enhet, definert som forholdet mellom lønnskostnader og bruttoprodukt, og bruttoproduktdeflatoren regnet ut. Jo nærmere høyere korrelasjonskoeffisienten er (1 er det maksimale), jo mer har priser og kostnader variert i takt. Næringer som i stor grad kan velte kostnader over i prisene vil dermed forventes å ha en høy korrelasjonskoeffisient. Hypotesen bekrefte delvis. I figur 5.2 er disse korrelasjonskoeffisientene plottet mot eksportandelene, og vi ser at det er en tendens til at typiske eksportnæringer har en svakere sammenheng mellom priser og kostnader.

Tabell 5.2. Korrelasjonskoeffisienter mellom lønnskostnader per produsert enhet og bruttoproduktdeflatoren i næringene 1993-2012

Jordbruk, jakt og viltstell	-0,633
Skogbruk	0,736
Fiske, fangst og akvakultur	0,418
Bergverksdrift	0,869
Utvinning av råolje og naturgass	0,884
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	0,890
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	0,921
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	0,600
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	0,925
Produksjon av papir og papirvarer	0,816
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	0,947
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	0,916
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	0,970
Produksjon av metaller	0,663
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	0,926
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	0,541
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	0,926
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	0,936
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	0,774
Vannforsyning, avløp og renovasjon	0,943
Bygge- og anleggsvirksomhet	0,990
Varehandel og reparasjon av motorvogner	0,599
Rørtransport	0,711
Utenriks sjøfart	0,881
Transport utenom utenriks sjøfart	0,980
Post og distribusjonsvirksomhet	0,956
Overnattings- og serveringsvirksomhet	0,989
Informasjon og kommunikasjon	0,145
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	0,774
Omsetning og drift av fast eiendom	0,642
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	0,989
Forretningsmessig tjenesteyting	0,992
Offentlig administrasjon og forsvar	0,999
Undervisning	1,000
Helse- og sosialtjenester	1,000
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	0,974

Figur 5.2. Eksportandeler¹ og korrelasjonskoeffisienter mellom enhetskostnader og bruttoproduktdeflator i næringene 1993-2012²

¹ Verdiskapingen i norske næringer som direkte eller indirekte går til eksport, tilsvarende tabell 3.2.

² To næringer er fjernet fra figuren, Jordbruk, jakt og viltstell som følge av negativ korrelasjonskoeffisient som har sammenheng med helt spesielle forhold i næringen. Informasjon og kommunikasjon er fjernet på grunn av en veldig lav korrelasjonskoeffisient. Næringene representert med røde dotter, er de vi klassifiserer som konkurranseutsatte i kapittel 6.

6. Klassifikasjon av næringer

Vi ønsker å klassifisere norske næringer etter i hvilken grad og på hvilken måte de er utsatt for konkurranse fra utlandet. Dette henger åpenbart nøye sammen med ulike forhold knyttet til produktene som produseres. Mens prisene på homogene produkter i ett fritt marked bestemmes på verdensmarkedet, vil den enkelte bedrift ha mulighet til å påvirke prisene på heterogene produkter. Bedriftene kan da i noen grad velte kostnader over på etterspørerne. Nærhet til viktige markeder både på produkt- og for tradisjonelle innsatsfaktorer er i noen sammenhenger viktige. Nærheten til produktmarkedene kan både gjelde i geografisk og kulturell forstand. I tillegg kommer ulike naturgitte forhold og naturressurser. Tilgjengelig teknologi knyttet til produksjonsprosessene vil kunne være avgjørende for hvor produksjon foregår og hvor betydningsfull geografisk nærhet vil være. Politisk bestemt skjerming og annen inngripen i markedene er andre viktige faktorer. Alt dette er eksempler på forhold som ligger bak at vi har det næringslivet vi har, hvor det er lokalisert og på hvilke markeder det konkurreres. Dette innebærer muligheter for å klassifisere næringene etter en rekke dimensjoner.

Som vi har sett er det store forskjeller mellom næringene med hensyn til hvor stor andel av produksjonen de eksporterer, og hvor mye næringenes verdiskaping knyttet til eksport utgjør av verdiskapingen i næringene. De to måtene å se eksportandelen på, som næringenes eksport som andel av produksjonen og andelen av verdiskapingen som direkte og indirekte går til eksport, gir en del endringer i rankingen av hvor eksponert næringene er for konkurranse på eksportmarkedene. Forskjellene mellom næringer reflekterer i stor grad tilsvarende forskjeller i eksportandel mellom produkter. For norsk økonomis evne til å betale for import, spiller det isolert sett ingen rolle hvilke innenlandske næringer som bidrar med verdiskapingen som til sammen har frembrakt eksportproduktene. Eksportørens samlede kostnader vil likeledes inkludere kostnadene knyttet til leveranser fra andre innenlandske næringer, slik at kostnadsnivået også til disse næringene vil påvirke den kostnadsmessige konkurranseevnen til næringene som faktisk står for eksporten.

For vår evne til å disponere produkter som det handles med internasjonalt, spiller det ingen rolle om en næring som produserer slike produkter leverer på hjemmemarkedet eller til eksport. Næringer som i stor grad er i konkurranse med utenlandske næringer på norske markeder, har gjerne blitt karakterisert som hjemmekonkurrerende. I og med at dette gjelder produkter som åpenbart kan handles mellom land, kan en spørre seg om konkurransen fra utlandet fungerer på noen annen måte enn for næringer som eksporterer mye. Ulike typer nærhet til kundene kan tenkes å gi norske bedrifter på hjemmemarkedet mer spillerom i prisfastsettelsen enn tilsvarende utenlandske. Men det betyr ikke at de er skjermet! Et eksempel på en næring som karakteriseres som hjemmekonkurrerende er Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri. Konsekvensene av en stadig dårligere kostnadsmessig konkurranseevne har vært at den norske verdiskapingen i næringen har blitt redusert, mens importen har økt enormt gjennom de 40 siste årene.

Direkte eller indirekte er alle markedsrettede næringer utsatt for konkurranse fra utlandet, selv de som er skjermet via politiske tiltak eller spesielle forhold ved produktene. Indirekte vil næringer som kun produserer lokale tjenester være utsatt for konkurranse fra utlandet ved at etterspørerne kan vurdere å erstatte den lokale tjenesten eller produktet med en importert vare eller tjeneste. Når det gjelder husholdningene kjemper både utlendinger og innlendinger ”om den samme lommeboka”.

Hvilke næringer som kan kalles konkurranseutsatte er åpenbart et spørsmål om klassifikasjon. SSB hadde lenge (fram til midten av 1990-tallet) en konkurranse-typeinndeling, se for eksempel SSB (1981). Norske næringer ble delt i fire: Skjermet, hjemmekonkurrerende, utekonkurrerende og olje. Alle tjenester utenom Utenriks sjøfart som ble betraktet som utekonkurrerende og Oljeboring som ble

betegnet som olje, ble karakterisert som skjermede. Av industrinæringene ble Nærings- og nytelsesmiddelindustri og Grafisk produksjon og forlag betegnet som skjermet industri. Treforedlingsindustri, Produksjon av kjemiske råvarer og raffinerte oljeprodukter og Metallindustri ble klassifisert som utekonkurrerende industri. Hjemmekonkurrerende industri omfattet resten, blant annet tekstilindustri, trevareindustri inkludert møbler, produksjon av kjemisk-tekniske produkter, produksjon av mineralske produkter og verkstedsindustri. Skogbruk og Fiske, fangst og akvakultur ble klassifisert som hjemmekonkurrerende, mens alt annet var skjermet.

Konkurransetypeinndelingen ble trolig forlatt blant annet fordi den var for mye fokusert på industri, at kriteriene for klassifikasjonen kunne indikere at enkelte av næringene over tid burde endre status og at det var mer naturlig å klassifisere dem etter andre forhold.

6.1. Utekonkurrerende næringer

Vi starter vår klassifisering med en grovinndeling etter i hvilken grad næringene er rettet mot eksport. Næringer hvor enten mer enn 50 prosent av verdiskapingen eller mer enn 50 prosent av produksjonen eksporteres, betrakter vi som primært utekonkurrerende. Disse næringene er vist i tabell 6.1 og vi har også tatt med næringene som ligger nærmest til å bli kategorisert som utekonkurrerende hvis kravet til eksportandel ble redusert.

Tabell 6.1. Utekonkurrerende næringer

	Eksportandel, produksjon i næring (fra tabell 3.1)	Eksportandel, verdiskaping i næring (fra tabell 3.2)
Rørtransport	96,3	98,2
Produksjon av metaller	86,6	96,1
Utvinning av råolje og naturgass	84,4	89,1
Utenriks sjøfart	81,8	88,3
Produksjon av papir og papirvarer	55,4	71,6
Fiske, fangst og akvakultur	52,4	89,4
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	46,5	75,8
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	36,5	58,0
Bergverksdrift	30,8	54,1
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	10,9	59,9
"På venteliste"		
Skogbruk	4,8	49,7
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	26,0	38,2
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	35,0	35,6

Av disse utekonkurrerende næringene er Utvinning av råolje og naturgass og Rørtransport og Utenriks sjøfart på ulikt vis noe helt for seg selv. Av de øvrige næringene finner vi Bergverk, Fiske, fangst og akvakultur, i tillegg til en del industrinæringer. Industrinæringene er representert med prosess- og verkstedsindustri. Verkstedsindustrien, som omfatter de to næringene Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner og Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, ble tidligere klassifisert som hjemmekonkurrerende.

Verdiskapingen til eksport i disse ti utekonkurrerende næringene stod til sammen for 2/3-del av den norske verdiskapingen til eksport i 2010. Andelen av verdiskapingen utenom petroleumsvirksomheten er imidlertid svært mye mindre⁹ og under 30 prosent fanges opp med disse næringene. Hvis vi imidlertid ser på hele eksporten fra disse næringene utenom petroleumsvirksomheten (og ikke bare næringenes bidrag i form av verdiskaping), viser det seg at vi får med så mye som 62 prosent av den tradisjonelle eksporten. Mye av eksporten fra disse næringene kan med andre ord knyttes til verdiskaping i andre næringer, i form av råstoff eller ulike "outsourcete" funksjoner. I 2012 stod disse ti utekonkurrerende næringene for 30 prosent av BNP. Ser vi bort fra petroleumsvirksomheten (i både teller og nevner), er andelen derimot nede i 7 prosent.

⁹ Telleren reduseres mye mer enn nevneren

6.2. Hjemmekonkurrerende næringer

Hvordan kriteriene for hjemmekonkurrerende næringer skal utformes er ikke opplagt. I tabell 4.1 vises importandelene definert som import i forhold til anvendelsen av ulike produkter. Det er nærliggende å tenke at jo større importen er i forhold til norsk produksjon, jo større er konkurransen med utlandet. Med analogi til kravet om 50 prosent eksportandel for å defineres som utekonkurrerende, setter vi et krav om 50 prosent importandel for å bli betraktet som hjemmekonkurrerende. Vi tar utgangspunkt i næringenes hovedprodukt, og ser bort fra næringene som alt er definert som utekonkurrerende. Resultatet som er vist i tabell 6.2, er at det kun er tre industrinæringer, som samlet bare står for litt over 1 prosent av BNP, som defineres som hjemmekonkurrerende (uten å være utekonkurrerende).

Tabell 6.2. Hjemmekonkurrerende næringer; minst 50 prosent import til innenlandsk anvendelse av næringens hovedvare og ikke kategorisert som utekonkurrerende

	Importandel (fra tabell 4.1)
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	86,1
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	74,7
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	69,0

6.3. Konkurransetsatte næringer

Næringer som i betydelig grad både eksporterer og konkurrerer med utenlandske bedrifter på norske markeder, faller mellom to stoler i denne klassifiseringen. Vi er primært opptatt av om næringene pustes i nakken av utenlandske konkurrenter og ikke i hvilket marked dette skjer. I tabell 6.3 tar vi summen av importandelen fra næringens hovedvare fra tabell 4.1 og verdiskapingen til eksport som andel av næringens verdiskaping fra tabell 3.2, og tar med næringer hvor summen er minst 39 og som ikke er tatt med som ute- og hjemmekonkurrerende (jf. tabell 6.1 og 6.2). Vi definerer næringene som har over 50 prosent som konkurransetsatte og mellom 50 og 39 prosent som "på venteliste".

Tabell 6.3. Andre konkurransetsatte næringer; sum eksportandel og importandel¹ større enn 50/39 prosent

Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	80,9
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	77,3
Skogbruk	68,0
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	56,3
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	50,6
På venteliste	
Transport utenom utenriks sjøfart	44,9
Forretningsmessig tjenesteyting	43,4
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	39,7

¹ Verdiskapingen til eksport som andel av næringens verdiskaping fra tabell 3.2 og importandel fra næringens hovedvare fra tabell 4.1.

Etter denne klassifikasjonen defineres ytterligere tre industrinæringer som konkurransetsatte, noe som innebærer at det bare er én industrinæring som ikke regnes for konkurransetsatt, nemlig Trykking og reproduksjon av innspilte opptak.

Klassifiseringen er altså basert på beregninger for 2010. I vedlegg B har vi sett på eksport- og importandelene i 2003, og hvordan de er endret fra 2003 til 2010. Som en kunne ventet er det en tendens til økte eksport og importandeler fra 2003 til 2010, selv om det ikke gjelder alle næringer og produkter. Av næringene som vi har klassifisert som konkurransetsatte, ville to næringer ikke blitt det om vi hadde brukt de samme kriteriene og tatt utgangspunkt i tall for 2003. Dette gjelder Skogbruk og Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri. Ellers ville næringene Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner og Bergverksdrift ikke blitt betraktet som utekonkurrerende, men de ville opprettholdt statusen som konkurransetsatte. Med utgangspunkt i tall for 2003 ville det ikke vært noen næringer som hadde blitt klassifisert som konkurransetsatte som ikke har blitt det med vårt utgangspunkt i tall for 2010.

Det viser seg at næringene vi har definert som konkurransetsatte på bakgrunn av eksport- og importandeler, jf. tabellen 6.1, 6.2 og 6.3, gjennomgående har større variasjon i driftsresultatandel enn andre næringer, jf. tabell 5.1 og figur 5.1. De fire næringene med minst stabilitet i lønnsomhet i de siste 20 åra, har vi klassifisert som konkurransetsatte. Av de 21 næringene med høyest standardavvik, var det bare fem som vi ikke har klassifisert som konkurransetsatte.

Av næringer som ikke er klassifisert som konkurransetsatte og som blander seg inn i toppen med litt større variasjon i lønnsomhet enn mediannæringen, ligger det litt ulike, men spesielle forhold bak. Lønnsomhetsvariasjonen i Vannforsyning, avløp og renovasjon¹⁰ og Post og distribusjonsvirksomhet skyldes i stor grad strukturelle endringer i næringen som tidligere i veldig stor grad var del av offentlig forvaltning. Begge disse næringene er imidlertid av natur ganske skjermet. I den grad de utsettes for utenlandske konkurrenter vil det i stor grad måtte medføre at utenlandske selskap etablerer norske produksjonsenheter og i nasjonalregnskapsforstand dermed norsk aktivitet. Når det gjelder Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning, er det en næring vi kommer nærmere tilbake til i neste avsnitt. Variasjonen i lønnsomhet underbygger etter vår mening at klassifikasjonen vi har foretatt basert på eksport- og importandeler er rimelig, selv om det naturligvis er næringer som kan diskuteres.

I Rødseth (2000) gjøres det rede for alle utfordringene knyttet til å dele opp økonomien i konkurransetsatte og skjermede næringer. Fordi de aller fleste virksomheter er i en mellomstilling, de er verken helt konkurransetsatte eller helt skjermede, fremsatte han ingen konkrete forslag til en kategorisering av næringer.

Rødseth finner det nyttig å skille ut en undergruppe av konkurransetsatte næringer; de ”rotløse” eller ”ikke-stedbundne” som vi kaller dem. Disse definerte han som næringer som produserer internasjonale produkter og ikke er baserte på andre lokale innsatsfaktorer enn arbeidskraft. Konklusjonen hans var at det med nødvendighet ville være behov for ikke-stedbundne næringer for å finansiere vårt forbruk av internasjonale varer, fordi han ikke så muligheten av at næringer basert på naturressurser i lengden kunne bli tilstrekkelig store. For at disse næringene skal kunne overleve, må lønnsnivået tilpasses lønnsnivået i utlandet for de samme næringene, korrigert for forskjeller i produktivitet. En lønnsdannelse i tråd med frontfagsmodellen kan i så fall bety at frontfaget primært burde bestå av de ikke-stedbundne næringene.

I tabell 6.4 har vi, basert på skjønn, delt næringene vi har klassifisert som konkurransetsatte inn i om de direkte eller indirekte er baserte på lokale naturressurser, spesielt rettet mot utvinningsnæringen eller om de er ikke-stedbundne næringer. Videre har vi markert hvilke av næringene som er spesielt eksportorienterte.

Det er to næringer som det kan herske spesiell usikkerhet om skal kategoriseres som ikke-stedbunden eller som leverandørvirksomhet, som betyr at de i stor grad er basert på leveranser til utvinningsnæringen. Det er verkstedsnæringene Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr og Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner. Fra tabell 6.1 ser vi at den direkte eksporten fra Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr er liten. Mye av det vi registrerer av deres verdiskaping som dermed indirekte går til eksport er knyttet til deres leveranser av produktinnsats til utvinningsnæringen. Det taler for at det er riktig å definere næringen som petroleumsrettet.

Når det gjelder Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, viser tabell 6.1 at næringen har en betydelig direkte eksport. Næringen leverer også til annen norsk virksomhet enn utvinningsnæringen. Selv om de også leverer mye til den norske utvinningsnæringen, er vår vurdering at dette neppe har samme omfang som

¹⁰ Se fotnote 2 til tabell 5.1

det som eksporteres direkte. Basert på beregninger for andelen av direkte og indirekte leveranser til petroleumsvirksomheten fra verkstedsindustrien for 2006 hentet fra Eika m.fl. (2010), anslår vi at slike leveranser kan ha utgjort 13 prosent av verdiskapingen i Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner i 2012. Dette utgjør dermed klart mindre enn eksporten fra næringen. Konklusjonen blir dermed at næringen klassifiseres som ikke-stedbunden.

Bortsett fra Rørtransport, kunne næringene vi har kategorisert som leverandørvirksomhet "I stor grad basert på leveranser til utvinningsnæringen" også vært karakterisert som ikke-stedbundne. Hadde Norge ikke hatt noen egen utvinningsnæring, hadde disse næringene trolig hatt et svært beskjedent omfang. På den annen side er det ingen grunn til å tro at de ikke i fremtiden vil kunne være store eksportnæringer, selv om norsk utvinningsnæring ble kraftig redusert i omfang, forutsatt at markedet internasjonalt ikke var endret fundamentalt fra i dag. Dette kan imidlertid tenkes som konsekvenser av globale klimapolitiske tiltak, lav oljepris eller uttømte ressurser.

Vi definerer dermed seks næringer som ikke-stedbundne. Av de ti næringene som defineres som utekonkurrerende er det bare Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri og utenriks sjøfart som vi betrakter som ikke-stedbundne. Blant de øvrige konkurransetsatte næringene som ikke er orienterte mot leveranser til utvinningsnæringen, er det bare tre industrinæringer (Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri, Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri og Produksjon av møbler og annen industriproduksjon) som klassifiseres ikke-stedbundne.

Tabell 6.4. Konkurransetsatte næringer

	Primært utekonkurrerende
Direkte og indirekte basert på lokale naturressurser (Ressursbaserte næringer)	
Utvinning av råolje og naturgass	X
Bergverksdrift	X
Fiske, fangst og akvakultur	X
Skogbruk	
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	
Produksjon av metaller	X
Produksjon av papir og papirvarer	X
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	
I stor grad basert på leveranser til utvinningsnæringen (Leverandørvirksomhet)	
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	X
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	
Rørtransport	X
Ikke-stedbundne næringer	
Utenriks sjøfart	X
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	X
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	X
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	

I 2012 stod de konkurransetsatte næringene for 35 prosent av BNP¹¹ og vel 11 prosent av BNP uten petroleumsvirksomheten, og av disse var om lag halvparten utekonkurrerende. De ikke-stedbundne næringene stod for 4,5 prosent av BNP. Næringene som i stor grad baserer seg på leveranser til petroleumsvirksomheten stod for 4,3 prosent av BNP.

Av de ikke-stedbundne utekonkurrerende næringene utmerker Utenriks sjøfart seg på flere måter. Fra tabell 3.3 ser vi at svært mye av eksporten av slike tjenester kan knyttes til verdiskaping i utlandet (import av produktinnsats). Over halvparten av sysselsettingen i næringen er utlendinger uten noen økonomisk tilknytning til

¹¹ I basisverdi som i denne sammenheng betyr at det er målt som summen av bruttoproduktene fra produksjonsnæringene, og altså ikke medregnet produktavgifter etc.

Norge og som heller ikke er arbeidsinnvandrere. Beskatningen av både rederier og norske sjøfolk er beskjedent. Ser man bort fra Utenriks sjøfart utgjorde de fem resterende ikke-stedbundne næringene 5,4 prosent av BNP Fastlands-Norge i 2012.

6.4. Diskusjon av enkelt næringer som ikke "har kommet med"

Norsk landbruk er politisk skjermet fra konkurranse fra utlandet. De aller fleste landbruksvarer er imidlertid egnet for handel og det foregår også en betydelig handel på verdensmarkedet. Til tross for skjermingen importeres det imidlertid store mengder landbruksprodukter til Norge. Dette er både produkter som produseres hjemme og produkter som ikke gjør det. På bakgrunn av den politiske skjermingen av jordbruk, er det urimelig å betrakte dette per i dag som noe annet enn en skjermet næring, men dette kan komme til å endres i tiden framover.

Transport utenom utenriks sjøfart, Forretningsmessig tjenesteyting og Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting er tre tjenesteytende næringer som "ligger i vannskorpen" for å kunne karakteriseres som konkurransetsatte. Dette er næringer som er inne i en periode hvor nye teknologiske muligheter samt liberalisering av transportmarkeder gjør produktene mer internasjonale og øker konkurransetsattheten. Direkte eksport utgjorde i 2010 i området 10-18 prosent av næringenes produksjon, mens rundt 30 prosent av verdiskapingen gikk til eksport. Importandelen for næringenes hovedvarer var imidlertid bare rundt 10 prosent. Det er imidlertid en del usikkerhet knyttet til tallene for import for enkelte av undergruppene av Transport utenom utenriks sjøfart. For enkelte av gruppene er det trolig er en viss undervurdering av importen. Jf. vedlegg B har den registrerte importandelen og eksportandelen (målt på flere måter) økt klart fra 2003 til 2010. Det kunne vært et argument for å revurdere inndelingen når det gjaldt denne næringen. Lønnsomheten i alle disse næringene er imidlertid mer enn gjennomsnittlig stabil og kostnadene er mer enn gjennomsnittlig korrelert med produktprisene. Det peker i retning av at klassifiseringen har vært fornuftig. Men det hersker liten tvil om at næringene delvis er utsatt for konkurranse fra utlandet, men indikatorene vitner om at de for næringene samlet sett fremdeles er på et klart lavere nivå enn de som vi har klassifisert som konkurransetsatte. Dette kan imidlertid endre seg framover. De tre næringene stod i 2012 forøvrig for 10 prosent av BNP og deres andel av BNP økte fra 1970 til 2012 med 50 prosent. En inkludering av dem ville dermed ha bidratt til å løfte aktivitetsnivået og veksten blant konkurransetsatte fastlandsnæringer.

Kraftforsyning er en annen næring som faller ut av de valgte k-sektorkriteriene. Det er en betydelig handel av kraft mellom land, men den begrenses av nettkapasiteten. Prisene bestemmes i et internasjonalt marked selv om begrensningene i distribusjonen innebærer at det til tider er betydelige prisvariasjoner i mellom ulike geografiske markeder. I likhet med utvinningsnæringen er denne næringen i Norge basert på naturressurser, og kapitalavkastningen for næringen er over det normale. Det er dermed en ressursrente samtidig som lønnskostnadene er av beskjedent betydning for lønnsomheten. I norsk "tapning" er dette dermed slett ingen "ikke-stedbunden" næring, selv om andre former for kraftproduksjon enn den fornybare, kanskje kan betraktes som det, selv om fordelene med nærhet til markedene peker i retning at den ikke er det. Næringen er uansett ikke særlig representativ for norske ikke-stedbundne næringer.

Turisme er som tidligere nevnt ingen egen produksjonsnæring i nasjonalregnskapet. Både utenlandske og norske turister i Norge kjøper en hel mengde varer og tjenester. Mange av produktene er identiske med dem de kjøper når de ikke opptrer som turist, mens andre er mer spesifikke for turistvirksomheten. Det spiller også liten rolle om du løser billett på et museum i egenskap av turist eller fastboende. En kunne tenkt seg et eget sammensatt "turist-produkt". Produktklassifikasjonen i NR er imidlertid i liten grad basert på bostedet til etterspørerne, slik at produktene i hovedsak er

separert ut fra egenskaper ved produktet selv. I utekonkurrerende forstand kan den i svært liten grad oppfattes som ikke-stedbunden, særlig ettersom det særlig er naturen som gjør Norge attraktivt som turistmål. Som hjemmekonkurrerende er det lettere å tenke seg denne virksomheten som ikke-stedbunden: I den grad turist-aktiviteten dreier seg om å slappe av og bli oppvartet i pene omgivelser, er det kanskje ikke så sterk knyttet til spesifikke naturgitte forhold. Det er åpenbart en del bedrifter i slike næringer som vil føle at de opplagt er konkurransetsatte og det til dels i betydelig grad. Ettersom denne aktiviteten i et litt bredere næringsaggregat er dominert av hjemmelieferanser, oppfatter vi det som akseptabelt ikke å identifisere og klassifisere slike næringer som konkurransetsatte.

Utenom kraftforsyningen er variasjonene i lønnsomhet mindre i disse kandidatnæringene enn det gjennomgående nivået for næringene som er klassifisert som k-sektor. Dette underbygger konklusjonen om ikke å inkludere dem.

7. Utviklingen i næringer med ulik konkurransetsatthet

Med utgangspunkt i klassifikasjonen av konkurransetsatte næringer som vi kom fram til i forrige kapittel, kan man lete etter systematikk i den økonomiske utviklingen langs mange ulike dimensjoner. Vi vil i dette avsnittet ta utgangspunkt i makroøkonomiske variable som sier noe om utviklingen i aktivitet, lønn, produktivitet, lønnsomhet og investeringer.

I tolkningen av tallene må en være klar over at det har skjedd en god del i løpet av den perioden vi studerer, og en del elementer i klassifikasjonen vil ikke passe veldig bra når en går tilbake i tid. Det mest slående eksemplet er at det i 1970 ikke ble eksportert en dråpe norsk olje. Også sammensetningen av de enkelte næringene har endret seg en del etter som årene har gått. Det vil i seg selv kunne påvirke enkelte av de makroøkonomiske variablene markert.

7.1. Aktivitetsutvikling

Figur 7.1a viser en rekke helt sentrale trekk ved utviklingen i den økonomiske aktiviteten i Norge siste 40 år. Aktiviteten i det vi i nå har klassifisert som konkurransetsatt sektor målt ved næringenes bruttoprodukt i faste priser¹², har siden 1970 økt langt mer enn i de andre markedsrettede¹³ næringene samlet. Økningen i dette tidsperspektivet er 40 prosent større for konkurransetsatt virksomhet. Samtidig ser vi at denne utviklingen kan føres tilbake til perioden 1970-1997. Deretter har utviklingen snudd og aktiviteten, målt på denne måten, har i den konkurransetsatte delen av næringslivet gjennomgående falt, mens det har vært en markert vekst i annen (skjermet) markedsrettet virksomhet¹⁴. Begge disse trekkene er imidlertid helt dominert av petroleumsvirksomheten.

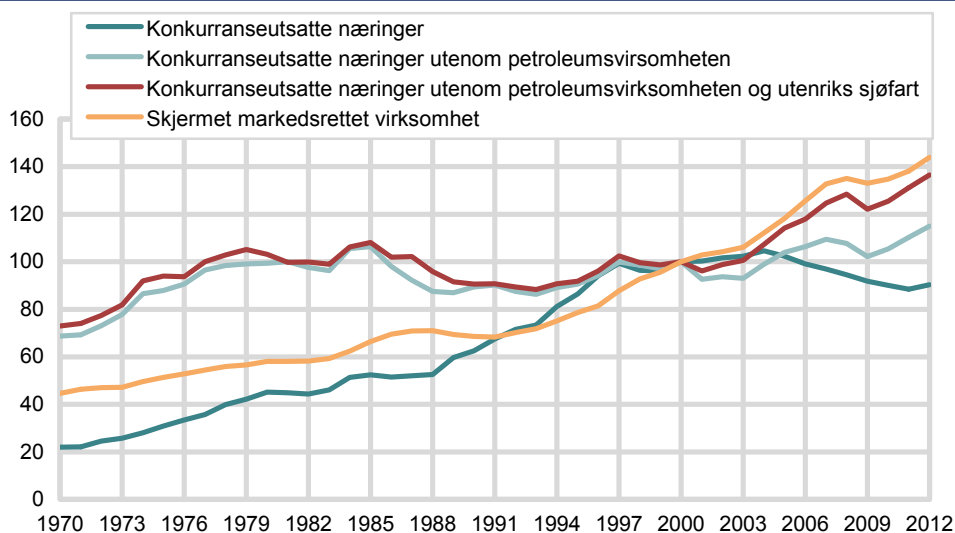
¹² Fastpristallene for våre grupper av næringer er en enkel summering av de enkelte næringsers tall bruttoprodukt i 2005-priser slik de forelå i SSBs statistikkbank sommeren 2013. Alle andre aggregeringer i dette kapitlet er gjort på samme måte, som for fastpristallenes del avviker fra metoden nasjonalregnskapet benytter.

¹³ I denne rapporten er markedsrettet virksomhet definert som hele økonomien utenom offentlig forvaltning og boligjenester fra egen bolig. Disse andre markedsrettede næringene består dermed av Jordbruk, jakt og viltstell, Trykking og reproduksjon av innspilte opptak, Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning, Vannforsyning, avløp og renovasjon, Bygge- og anleggsvirksomhet, Varehandel og reparasjon av motorvogner, Transport utenom utenriks sjøfart, Post og distribusjonsvirksomhet, Overnattings- og serveringsvirksomhet, Informasjon og kommunikasjon, Finansierings- og forsikringsvirksomhet, Omsetning og drift av fast eiendom, Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, Forretningsmessig tjenesteyting, Undervisning, Helse- og sosialtjenester samt Kultur, underholdning og annen tjenesteyting.

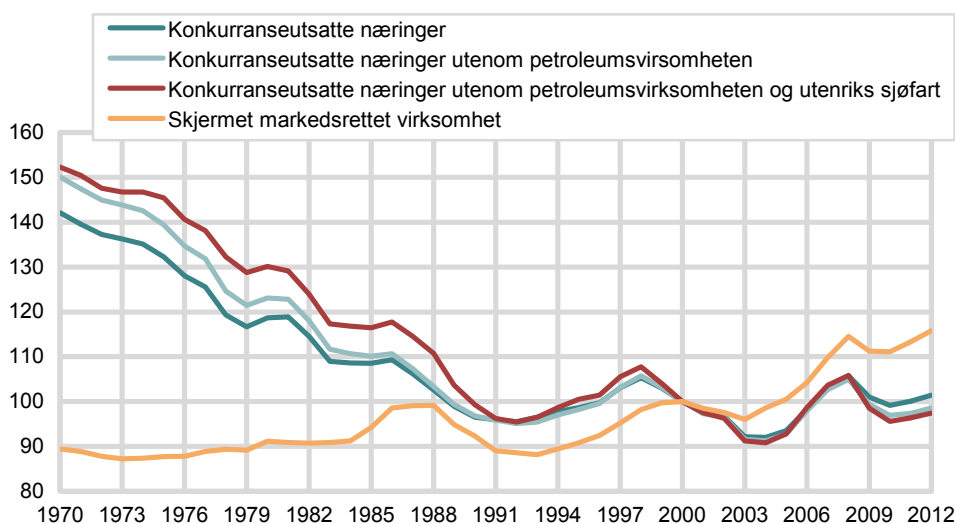
¹⁴ En må her være oppmerksom på at denne siste utviklingen ikke betyr at viktigheten av petroleumsvirksomheten er redusert. Årsaken til at bruttoproduktet i faste priser faller er at produksjonen målt i fysiske enheter har utviklet seg svakt. Oljeprisen har imidlertid steget kraftig slik at utvinningsnæringens andel av BNP i løpende priser har økt klart i den samme perioden.

Fra figur 7.1a ser vi at hvis petroleumsvirksomheten holdes utenfor, og det er det i denne sammenheng mange gode grunner til å gjøre, har økningen i bruttoprodukt fra 1970 til 2012 i øvrige konkurransetsatte næringer vært under en tredel av økningen i skjermet markedsrettet virksomhet. Igjen er det imidlertid en litt sær enkeltsektor som kommer inn og påvirker resultatene klart og det er Utenriks sjøfart. Fram til på slutten av 1990-tallet fulgte aktivitetsutviklingen i Utenriks sjøfart stort sett øvrige konkurransetsatte næringer utenom petroleum. Etter 2000 har veksten i Utenriks sjøfart vært vesentlig svakere enn i de øvrige konkurransetsatte næringene, og falt markert i 2008. Uten petroleumsvirksomheten og Utenriks sjøfart, har veksten i de øvrige konkurransetsatte næringene holdt seg klart bedre oppe siden årtusensskiftet.

Figur 7.1a. Bruttoprodukt i 2005-priser. 2000=100

Figur 7.2a. Timeverk selvstendige og lønnstakere, 2000 = 100

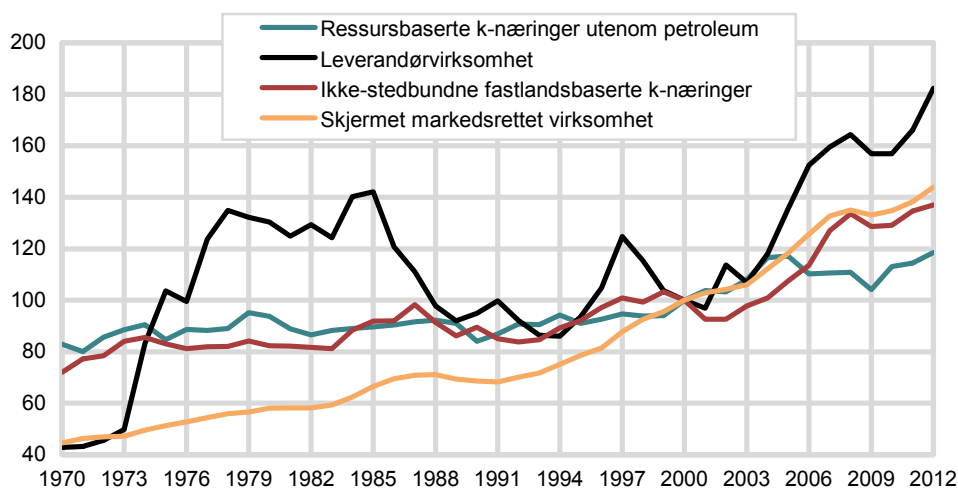

Måler vi aktiviteten i næringsgruppene ved hjelp av timeverk, som i figur 7.2a, får man et helt annet bilde. Mens timeverkene i konkurransetsatt sektor har gått kraftig ned, har den økt klart i skjermet markedsrettet virksomhet. Fram til 1990 og likeledes etter finanskrisen i 2008 bidro petroleumsaktiviteten til å dempe timeverksnedgangen i k-sektor klart. Utenriks sjøfart bidro markert til å redusere veksten i timeverkene i k-sektor fram til 1990, men har deretter gitt beskjedne positive bidrag til sysselsettingen i k-sektor. I de senere år, har sysselsettingen i de konkurransetsatte næringene svingt en del, men var i 2012 på samme nivå som i 2000. I skjermet markedsrettet virksomhet har sysselsettingen derimot økt en god del i dette tidsrommet.

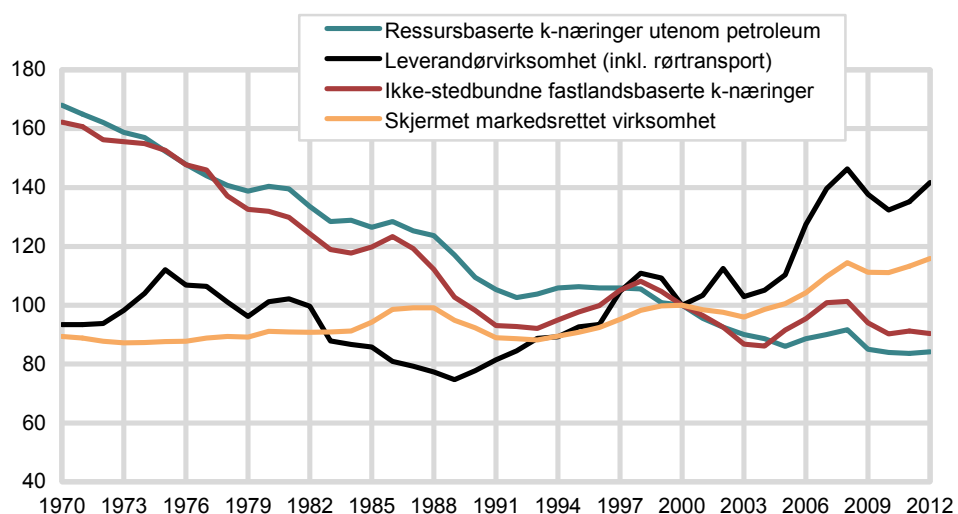
Av figur 7.1a går det fram at svingningene i verdiskapingen i det konkurransutsatte næringslivet har vært noe større enn i skjermet markedsrettet virksomhet. I figur 7.1b og 7.2b er de konkurransutsatte næringene utenom petroleumsvirksomheten og Utenriks sjøfart delt i tre. De ikke-stedbundne og ressursbaserte næringene har i denne 40-årsperioden i store trekk et svært likt forløp både når det gjelder sysselsetting og bruttoprodukt. Svingningene både i sysselsetting og verdiskaping ser ut til å ha vært størst i de ikke-stedbundne næringene. Dette er spesielt tydelig i de siste 15 årene, hvor aktivitetsnivået har utviklet seg svakest i de ressursbaserte næringene. Fra 2000 har bruttoproduktet i de ikke-stedbundne næringene økt nesten like mye som i skjermet markedsrettet virksomhet, mens veksten i de ressursbaserte næringene har vært om lag det halve. For de ikke-stedbundne k-næringene var den gjennomsnittlige årlige veksten mellom 1970 og 2000, den samme som fra 2000 til 2012. Det årlige gjennomsnittlige fallet i timeverk var faktisk klart mindre etter 2000, enn fra 1970 til 2000.

Svingningene i leverandørvirksomheten er langt større enn for annen konkurransutsatt virksomhet, både i timeverk og bruttoprodukt. Etter 2000 har aktivitetsveksten målt både med bruttoprodukt og i timeverk vært svært mye kraftigere enn i andre grupper av markedsrettet virksomhet.

Figur 7.1b. Bruttoproduct i 2005-priser i noe mer detalj, 2000 = 100

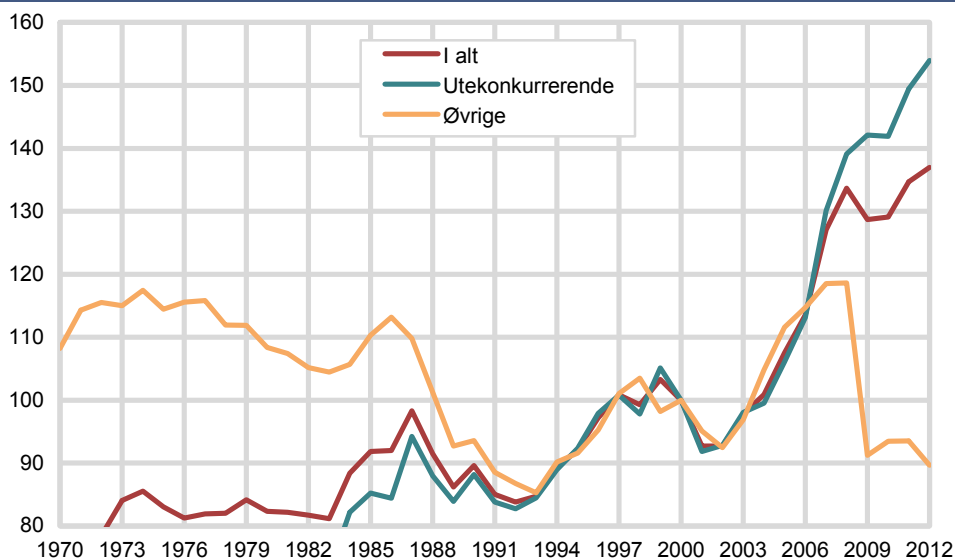

Figur 7.2b. Timeverk selvstendige og lønnstakere i noe mer detalj, 2000 = 100

Figur 7.1c viser at bruttoproduktet i de utekonkurrerende ikke-stedbundne næringene utviklet seg omtrent som i de øvrige ikke-stedbundne k-næringer fra midten av 1990-tallet og fram til 2006. Både før og etter har imidlertid veksten vært klart sterkest i de utekonkurrerende.

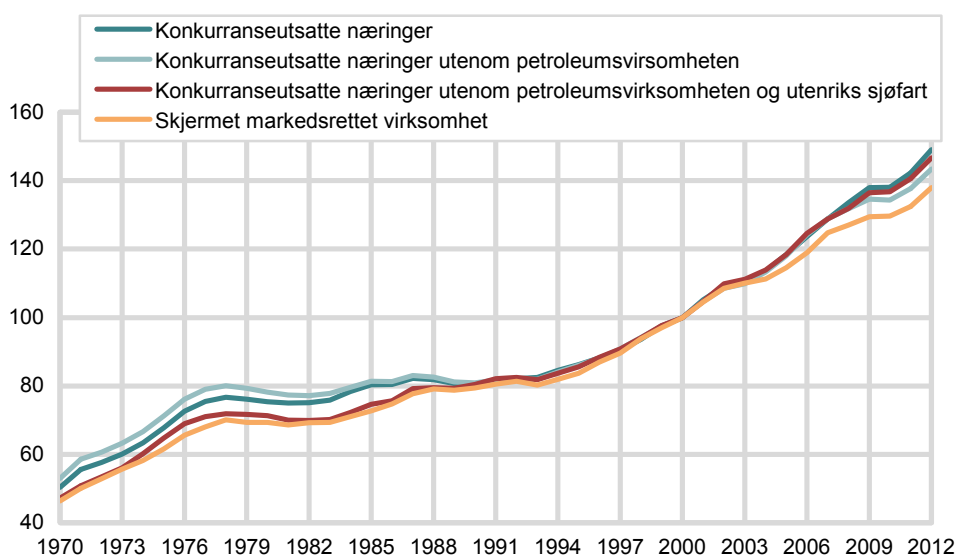
Figur 7.1c. **Bruttoprodukt i ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringer i faste 2005-priser, 2000 = 100**

7.2. Timelønnskostnader

Figur 7.3a viser at det har vært en betydelig parallellitet i lønnsutviklingen mellom hovedgruppene av konkurransetsatte og skjermet markedsrettet virksomhet i perioden 1970-2012, men det er også noen forskjeller. Fra 1970 til 2012 økte timelønnskostnadene 1 prosentpoeng *mindre* for *hele* konkurransetsatt sektor enn for de skjermete markedsrettete næringene. Fratrasket petroleumsvirksomheten og utenriks sjøfart var økningen i konkurransetsatte næringer 7 prosent *større*. Over et så langt tidsrom må slike forskjeller betraktes som svært små.

Figur 7.3a. **Realtimelønnskostnader¹, 2000 = 100**

¹ Lønnskostnader per timeverk deflatert med prisindeks for husholdningens konsum

Fra 1970 til midt på 1980-tallet bidro petroleumsvirksomheten direkte til å trekke opp veksten i gjennomsnittslønna i de konkurransetsatte næringene, mens Utenriks sjøfart bidro i enda sterkere grad til å redusere veksten fram til slutten av 1980-tallet. Fratrasket petroleumsvirksomheten og Utenriks sjøfart var økningen i

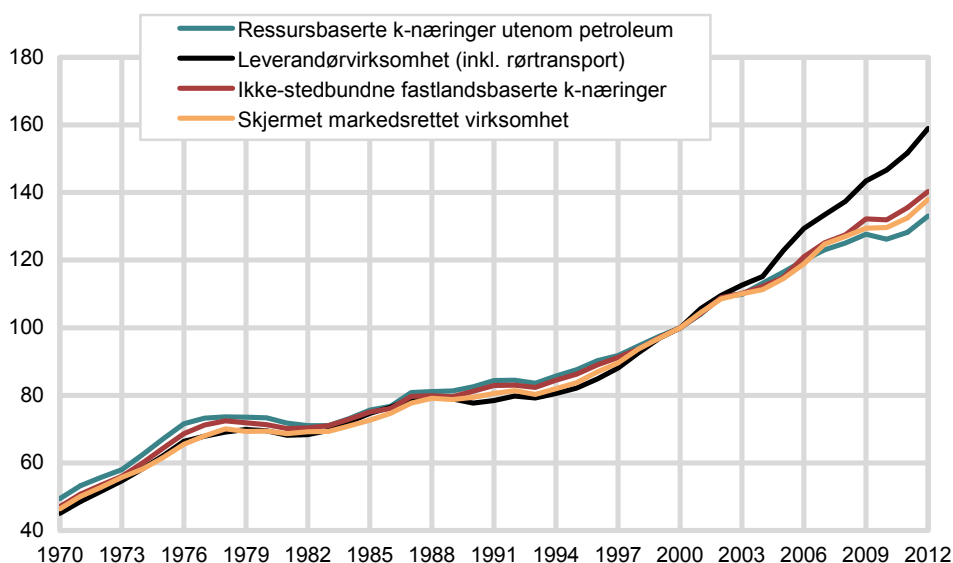
timelønnskostnadene i resten av de konkurransutsatte næringene samlet sett svært lik økningen for de skjermete markedsrettede næringene fra 1970 og fram til midten av 2000-tallet, selv om det i enkelte perioder særlig på 1970-tallet var forskjeller i veksten. Fra 2000 til 2012 økte timelønnskostnadene i de konkurransutsatte næringene klart mer enn i skjermet markedsrettet virksomhet, jf. tabell 7.1. Petroleumsvirksomheten bidro direkte med halvparten av forskjellen.

Tabell 7.1. Vekst i realtimelønnskostnad¹ 2000-2012, prosent

Konkurransutsatte næringer	49,0
Konkurransutsatte næringer utenom petroleum	43,4
Konkurransutsatte næringer utenom petroleum og utenriks sjøfart	46,7
Skjermet markedsrettet virksomhet	37,9

¹ Lønnskostnader per timeverk deflatert med prisindeksen for husholdningenes konsum

Figur 7.3b. Realtimelønnskostnader¹ i grupper av næringer, 2000 = 100

¹ Lønnskostnader per timeverk deflatert med prisindeksen for husholdningenes konsum

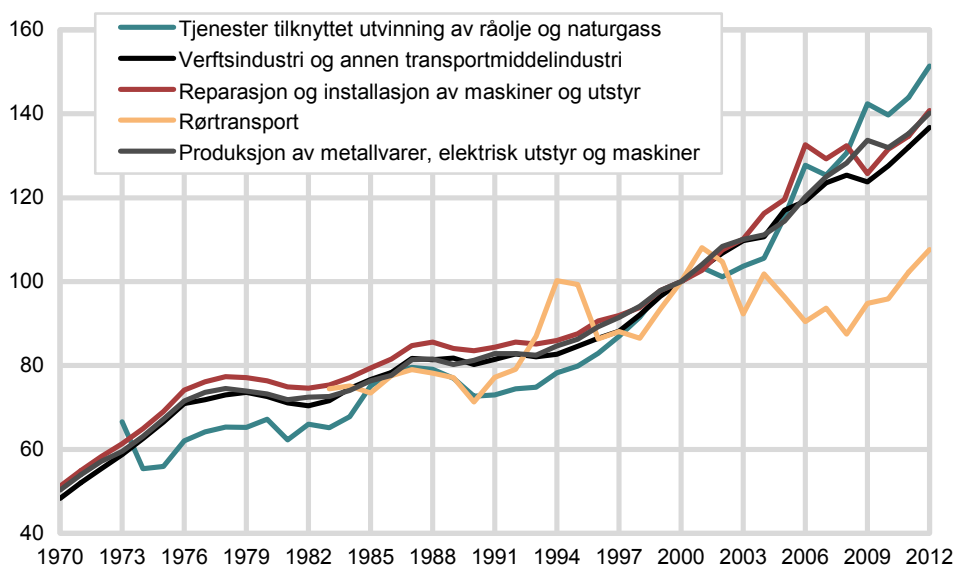
I figur 7.3b vises utviklingen i realtimelønnskostnader i tre grupper av konkurransutsatte næringer utenom petroleumsutvinning og utenriks sjøfart. I tillegg viser vi utviklingen for en av de ikke-stedbundne næringene, Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner (stiplet).

I næringene som er basert på naturressurser har lønnskostnadene gjennomgående steget mindre enn i øvrige kategorien markedsrettet virksomhet. Fra 1970 til 2012 var derimot økningen i timelønnskostnadene i de ikke-stedbundne næringene tilnærmet identisk med skjermet markedsrettet virksomhet. Veksten i gjennomsnittlig timelønnskostnad i leverandørvirksomheten har derimot vært høyere, spesielt fra midten av 1990-tallet etter en meget svak utvikling fra 1987 til 1993. Som vi skal se har struktureffekter og høy vekst i gjennomsnittslønna i en av leverandørnæringene bidratt til at timelønningene i leverandørvirksomheten økte 55 prosent mer enn skjermet markedsrettet virksomhet fra 2000 til 2012. Som tidligere nevnt leverer den ikke-stedbundne næringen Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner også en god del til petroleumsvirksomheten. Som det fremgår av figur 7.3b er det intet spor av en tilsvarende kraftig lønnsøkning i denne næringen. I årene fram til 1990 var lønnsveksten der også noe lavere enn i de ikke-stedbundne næringene samlet sett.

Figur 7.3c viser lønnsutviklingen for næringene som i stor grad er basert på leveranser til utvinningsnæringen separat, i tillegg til næringen Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner. Fra figuren går det klart fram at det er næringen Tjenester tilnyttet utvinning av råolje og naturgass som bidrar til at lønnsveksten for leverandørnæringene samlet blir høyere enn i annen virksomhet i de senere

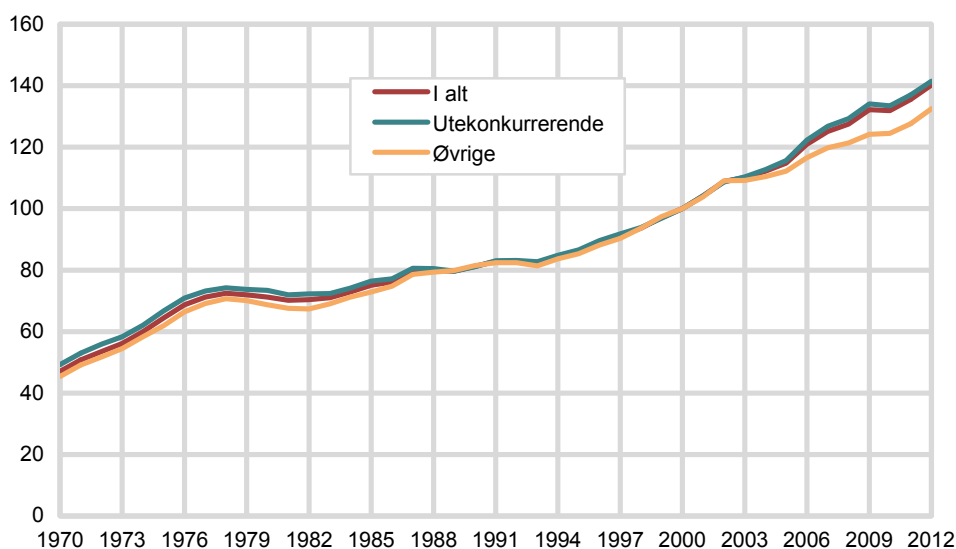
årene. Fra 2000 til 2012 var økningen i realtimelønnskostnadene i denne næringen 51 prosent, det vil si 28 prosent mer enn for Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner. Timeverkene i denne næringen har også i de siste 20 årene økt mye mer enn i de andre næringene, som i stor grad er basert på leveranser til utvinningsnæringen. Siden lønnsnivået er spesielt høyt i denne tjenestenæringen fører dette til at økningen i den gjennomsnittlige realtimelønnskostnaden for hele gruppen av leverandørnæringer er enda kraftigere enn i denne tjenestenæringen selv. Lønnsveksten i de tre andre leverandørnæringene har fra 2000 til 2012 ikke vært høyere enn i de ikke-stedbundne næringene, snarere litt lavere.

Figur 7.3c. Realtimelønnskostnader¹ i konkurransetsatte næringer som leverer mye til utvinningsnæringen, 2000 = 100

¹ Lønnskostnader per timeverk deflatert med prisindeks for husholdningens konsum

Figur 7.3d. Realtimelønnskostnader¹ i ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringer i faste 2005-priser, 2000 = 100

¹ Lønnskostnader per timeverk deflatert med prisindeks for husholdningens konsum

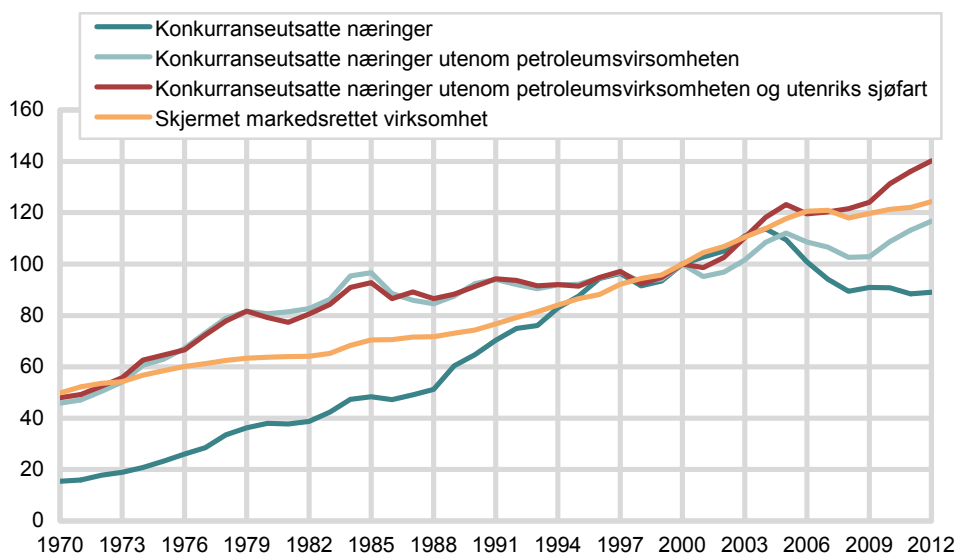
Figur 7.3d viser at lønnsveksten i de fastlandsbaserte ikke-stedbundne utekonkurrerende næringene i de siste ti årene har steget klart mer enn de øvrige ikke-stedbundne næringene. Dette står i kontrast til utviklingen fra 1970 til 1990 hvor det motsatte var tilfellet.

7.3. Produktivitet

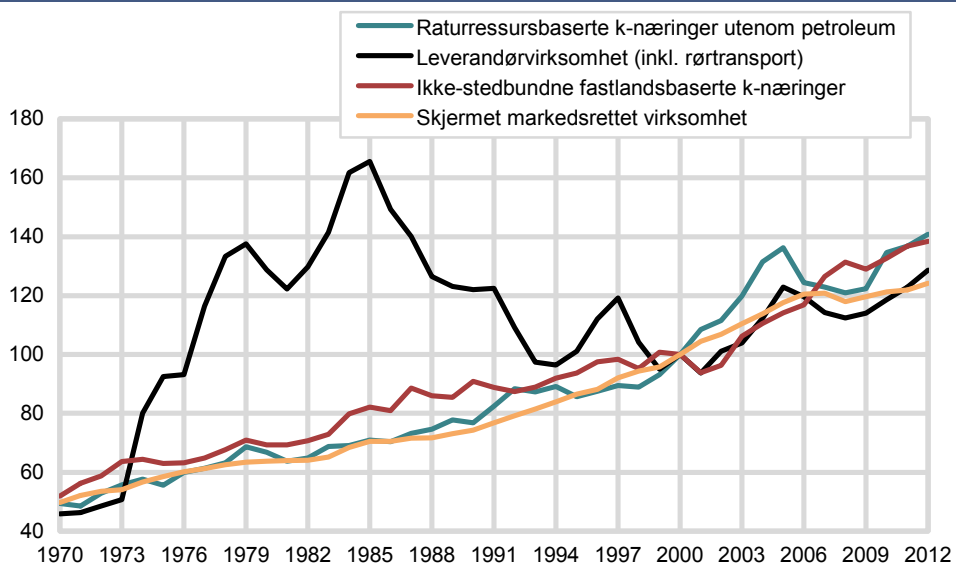
I hovedkursteorien er forløpet til produktiviteten i k-sektor en sentral faktor i lønnsdannelsen. Hvis alle priser øker parallelt vil reallønnsveksten følge produktivitetsveksten. Produktivitet kan måles på mange måter, og i dette avsnittet gjør vi det svært enkelt, som forholdstallet mellom bruttoproduktet i faste priser og utførte timeverk. Produktiviteten målt på denne måten økte naturligvis voldsomt i k-sektor i starten av "oljeeventyret". Blant annet fordi de fysiske forholdene knyttet til utvinning i det enkelte felt og dermed nødvendig ressursbruk er svært forskjellig gir det lite mening å inkludere utvinningsnæringen i en slik analyse. Fra figur 7.4a ser vi at Utenriks sjøfart har bidratt til å senke konkurranseutsatt sektors produktivitet siden årtusenskiftet.

Ser vi bort fra både petroleumsvirksomheten og Utenriks sjøfart, har produktiviteten vokst noe mer i de konkurranseutsatte næringene samlet sett, enn i skjermet markedsrettet virksomhet fra 1970 til 2012. Utviklingen har imidlertid vært helt forskjellig over tid. Fram til midten av 1980-tallet var produktivitetsveksten vesentlig høyere i de konkurranseutsatte næringene enn i øvrig markedsrettet virksomhet. Deretter var det stort sett motsatt fram til 2000. Etter årtusenskiftet har det svingt litt, men i perioden 2007-2012 har produktivitetsveksten vært høyest i k-sektor.

Figur 7.4a. Bruttoprodukt i faste 2005-priser per timeverk, 2000 = 100

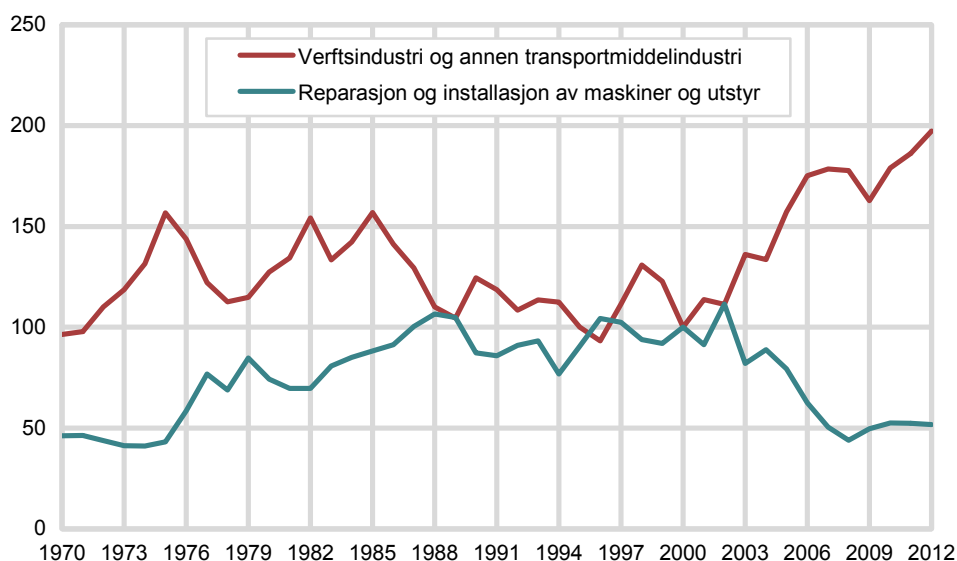

Figur 7.4b. Bruttoprodukt i faste 2005-priser per timeverk, 2000 = 100

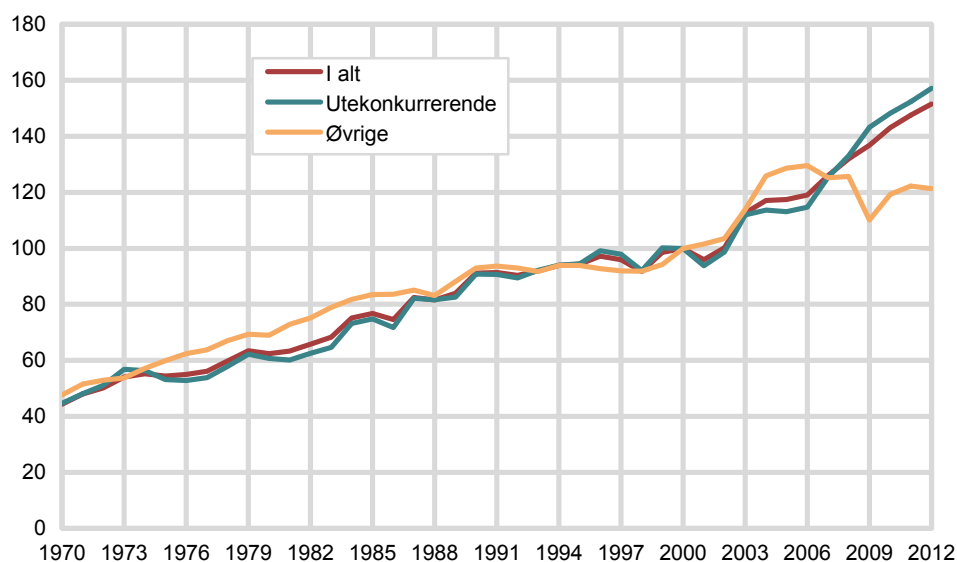

Fra figur 7.4b går det fram at de ikke-stedbundne næringene og de ressursbaserte k-næringene har hatt den sterkeste produktivitetsveksten etter årtusenskiftet. Produktivitetsutviklingen for de ikke-stedbundne næringene har i denne perioden vært ganske jevn, mens det har vært store svingninger for de ressursbaserte sett under ett. Produktivetsforløpet for leverandørindustrien bør ikke tillegges stor vekt da det nok er svært spesielle forhold som spiller inn spesielt knyttet til de to tjenestenæringene. Figur 7.4a-c viser at produktivitetsveksten i Verftsindustri og annen transportmiddelindustri siden årtusenskiftet har vært klart høyere enn for annen markedsrettet virksomhet, mens produktivetsnivået i Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr i følge disse nasjonalregnskapstallene er halvert. Denne utviklingen virker lite rimelig og er verd en nærmere analyse som imidlertid faller utenfor rammen for vår studie.

Figur 7.4c. Bruttoprodukt i faste 2005-priser per timeverk i noen næringer, 2000 = 100

Figur 7.4d. Bruttoprodukt i faste 2005-priser per timeverk i ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringer, 2000 = 100

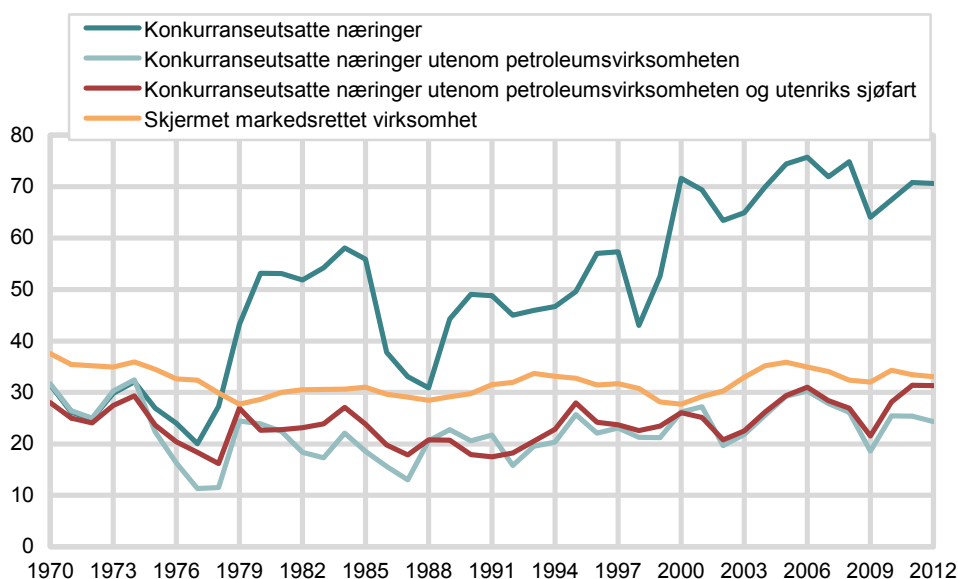

Vi så i forrige avsnitt at lønnsveksten i de utekonkurrerende ikke-stedbundne næringene var høyere enn i de øvrige ikke-stedbundne k-næringene i de siste ti årene. Av figur 7.4d går det frem at produktivitetsveksten i de utekonkurrerende var klart høyere i denne perioden slik at lønnsdannelsen har reflektert forskjellen i produktivetsutvikling.

7.4. Lønnsomhet

Lønnsomhet og lønnsomhetsutvikling kan måles ved driftsresultatets andel av faktorinntekt. Figur 7.5a viser at lønnsomheten målt på denne måten i k-sektor helt domineres av petroleumsvirksomheten fra og med andre halvdel av 1970-tallet. Når petroleumsvirksomheten inkluderes skyter lønnsomheten i k-sektor fart gjennom 1980-tallet og framover. Svingninger i oljeprisen bidrar til betydelige svingninger i lønnsomheten. Også Utenriks sjøfart har i perioder en merkbar virkning på k-sektors lønnsomhet, spesielt i de første 25 årene. De konkurransetsatte næringene utenom petroleumsvirksomheten og Utenriks sjøfart har hatt et klart lavere driftsresultat som andel av faktorinntekt enn andre markedsrettede næringer. Det kan blant annet henge sammen med ulik grad på kapitalintensitet og andelen selvstendige utgjør av sysselsettingen¹⁵. Denne delen av k-sektor er samlet sett nemlig noe mindre kapitalintensiv enn skjermet markedsrettet virksomhet, og andelen av selvstendige er lavere. I hele perioden fra 1970-2012 sett under ett, fremstår driftsresultatandelen for k-sektor utenom petroleumsvirksomheten og Utenriks sjøfart som ”stabil” svingende i området 20-30 prosent.

Figur 7.5a. Driftsresultatandel; netto driftsresultat som andel av faktorinntekt i prosent

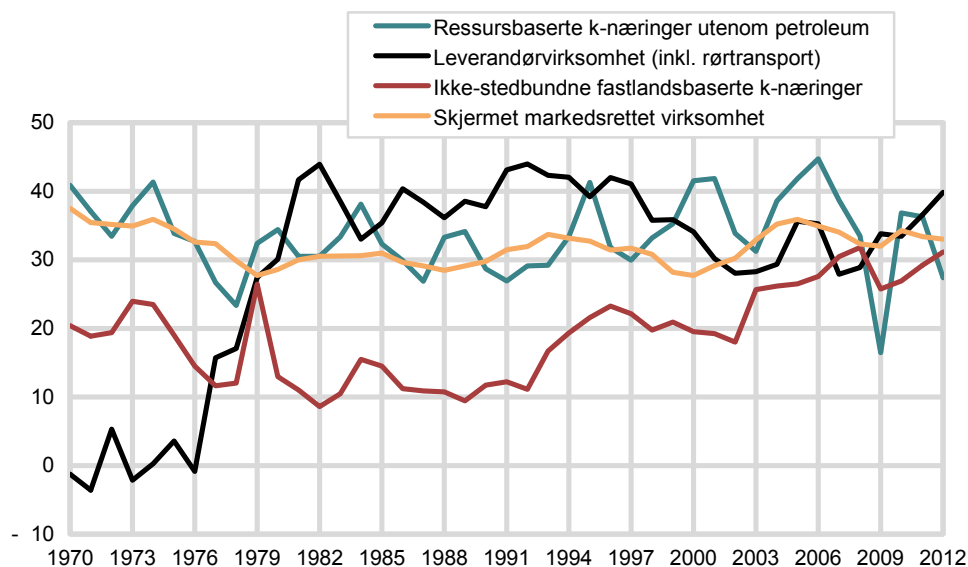
Svingningene i driftsresultatandelen har gjennomgående vært klart større i konkurransetsatte næringer enn i skjermet markedsrettet virksomhet. Dette er ikke særlig overraskende på bakgrunn av analysen av enkeltnæringene i kapittel 5, som viste en klar tendens til at lønnsomheten i disse næringene enkeltvis svingte mer.

Når vi ser på en tredeling av de konkurransetsatte næringene (figur 7.5b) går det fram at driftsresultatandelen for de ressursbaserte k-næringene utenom utvinning har svingt kraftig rundt et ganske stabilt nivå. Etter at leverandørvirksomheten var skikkelig etablert i norsk økonomi, har driftsresultatandelen i leverandørvirksomheten også svingt rundt et stabilt nivå. Driftsresultatandelen i de ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringene har derimot svingt rundt en fallende trend i de første ti årene og svingt rundt en stigende trend gjennom de siste 20 årene. Lønnsomheten målt på denne måten har knapt vært så god noen gang som i 2012. Dette kan i noen grad føres tilbake til høy produktivitetsvekst. Det må imidlertid understrekes at nasjonalregnskapstallene for 2011 og 2012 er foreløpige og det kan erfaringsmessig bli betydelige revisjoner i driftsresultatene.

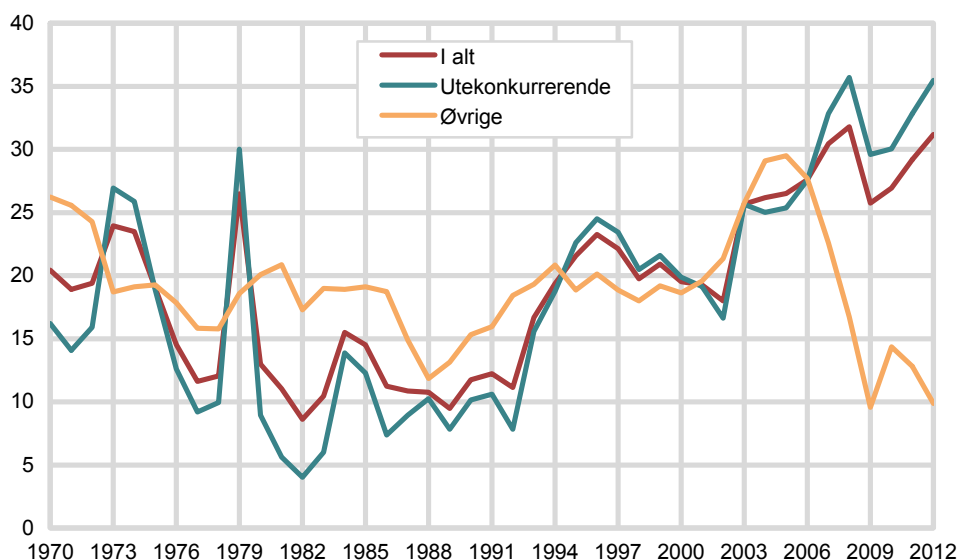
¹⁵ Ved økt kapitalintensitet må en større del av faktorinntekten gå til kapitaleierne, ettersom de bidrar med en større del. Selvstendiges inntekt knyttet til arbeid i egen virksomhet kategoriseres som driftsresultat.

Figur 7.5c viser at det er de utekonkurrerende næringene som har fått lønnsomheten i de ikke-stedbundne næringene utenom Utenriks sjøfart til å holde seg oppe, og til og med bedre seg litt etter 2006. Dette gjelder både Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri og Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner.

Figur 7.5b. Driftsresultatandel; netto driftsresultat som andel av faktorinntekt i prosent

Figur 7.5c. Driftsresultatandel i fastlandsbaserte ikke-stedbundne k-næringer; netto driftsresultat som andel av faktorinntekt i prosent

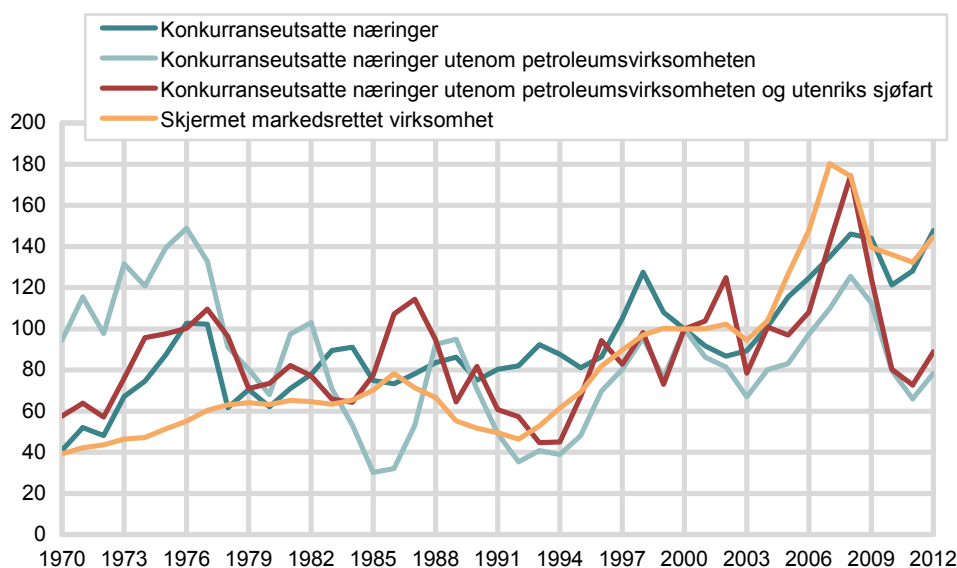

7.5. Investeringer

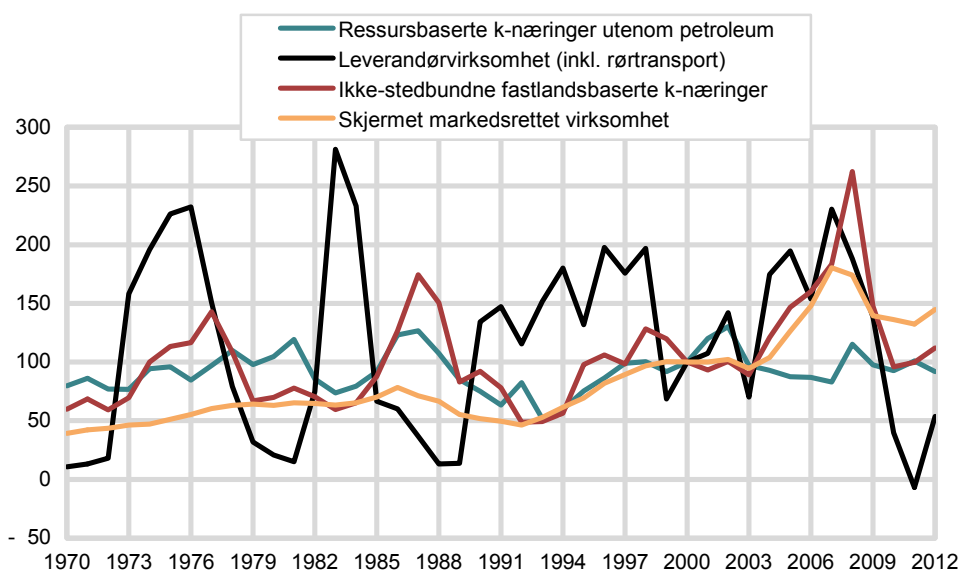
Ser man på hele perioden fra 1970 til 2012 økte investeringene i hele konkurranseutsatt sektor nokså likt med investeringene i skjermete markedsrettede næringer. Ser vi bort fra både petroleumsvirksomheten og utenriks sjøfart, har økningen gjennom hele perioden vært klart mindre i konkurranseutsatt sektor. Etter konjunkturomslaget tidlig på 1990-tallet har hovedtrenden vært ganske lik mellom konkurranseutsatt sektor og skjermet markedsrettet virksomhet. Utviklingen på 2000-tallet fram til finanskrisen var ganske parallell med k-sektor hengende litt etter. I etterkant av finanskrisen falt investeringene mye kraftigere i de konkurranseutsatte næringene utenom petroleumsvirksomheten. Fram til rundt

1990 var svingningene i investeringene i disse k-sektorene samlet klart større enn i skjermet markedsrettet virksomhet. Deretter har hovedbildet vært at svingningene har vært ganske like, bortsett fra at nedgangen etter finanskrisen har vært mye kraftigere i k-sektor.

Figur 7.6a. Brutto realinvesteringer faste 2005-priser, 2000=100

Figur 7.6b. Brutto realinvesteringer faste 2005-priser, 2000=100

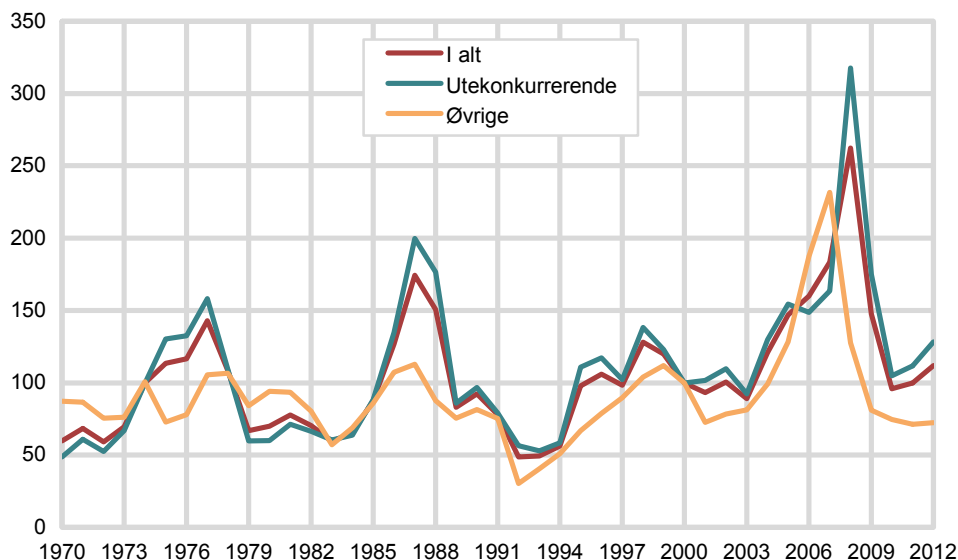

Figur 7.6b viser at investeringssvingningene i de ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringene har vært kraftigere enn i k-næringer basert på naturressurser. Sistnevnte har vært relativt stabil siste 15 år, mens investeringene i de fastlandsbaserte ikke-stedbundne næringene økte kraftig fram mot finanskrisen, for å falle kraftig i de to påfølgende årene. Leverandørvirksomheten er igjen preget av spesielle forhold. Salg av borerigger medfører at bruttoinvesteringene sågar kan bli negative.

Figur 7.6c viser at det er investeringene i de utekonkurrerende næringene som har de største svingningene av de fastlandsbaserte ikke-stedbundne næringene. I et 40-årsperspektiv har investeringene vokst klart mest i de utekonkurrerende næringene. Etter 2000 økte de også klart fram til toppen i finanskrisetåret 2008. Fallet i

investeringene i disse utekonkurrerende næringene har deretter vært kraftig. Investeringsnivået i de ikke-stedbundne utekonkurrerende næringene var likevel høyere i 2011 og 2012 enn i 2000, mens investeringene i de øvrige fastlandsbaserte ikke-stedbundne næringene var klart lavere.

Figur 7.6c. Brutto realinvesteringer i ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringer i faste 2005-priser, 2000=100

8. Avslutning

På et eller annet vis er alle næringer utsatt for konkurranse fra utlandet gjennom ulike kanaler. Klassifisering av grad og type konkurranseutsatthet kan gjøres på bakgrunn av ulike analyser og på flere måter, med ulike kriterier. I denne studien har vi gjort greie for en del forhold som mange vil oppfatte som relevante i en slik sammenheng, og som kaster lys over konkurranseutsatt sektor i Norge. Vi ender opp med en klassifisering som i hovedsak bygger på andelen av næringenes verdiskaping som går til eksport, og importandelene i innenlandsk anvendelse av næringenes hovedprodukter. Det viser seg da at man ikke uten videre kan fastlegge hvilke næringer som er konkurranseutsatte i forhold til utlandet. Det er gradvise forskjeller i konkurranseutsatthet ifølge våre mål. Vi må derfor i noen grad bruke skjønn for å lage et skille. Dette betyr at de øvrige næringene slett ikke er helt skjermet fra konkurranse fra utlandet. Det vil helt sikkert være mange bedrifter i disse øvrige næringene som føler en meget sterk konkurranse fra utlandet, og noen vil nærmest i sin helhet være rettet mot markeder i utlandet. Vi har imidlertid tatt utgangspunkt i en aggregert næringsinndeling og langs noen dimensjoner ser det da ut til at visse næringer er mindre eksponert for konkurranse enn de som vi har klassifisert som konkurranseutsatte. Disse benevner vi "skjermet" selv om de også stor sett er utsatt for en viss konkurranse fra utlandet.

Næringene vi klassifiserer som konkurranseutsatte stod i 2012 for 14 prosent av antall sysselsatte personer i Norge. Næringer som i stor grad baserer seg på leveranser til utvinningsnæringen stod for 3 prosent, andre næringer direkte og indirekte basert på naturressurser stod for 5 prosent, mens det man kan kalle ikke-stedbundne næringer stod for 6 prosent. Utenriks sjøfart er her regnet som en ikke-stedbunden næring. De fastlandsbaserte ikke-stedbundne næringene, alle industrinæringer, stod for vel 4 prosent av den samlede sysselsettingen.

Det kan argumenteres for at norsk økonomi på lang sikt vil trenge ikke-stedbundne næringer. Fordi de per definisjon ikke har annen forankring til norsk økonomi enn gjennom arbeidskraften, vil det å opprettholde aktivitet i de ikke-stedbundne

næringene på et visst nivå legge føringer på kostnadsutviklingen i disse næringene. For at de heller ikke skal tape i konkurransen om arbeidskraften innenlands, kan det være nærliggende å ønske at slike næringer bør stå sentralt i lønnsfastsettelsen i Norge.

I lønnsoppgjørene defineres frontfaget som det eller de områdene som forhandler først. Verkstedoverenskomsten har lenge vært helt sentral i frontfaget. Basert på oppgaver fra NHO har vi sett på hvordan bedriftene i denne overenskomsten fordeler seg på våre kategorier av konkurranseutsatte næringer og hvor stor andel de utgjør av sysselsettingen i gruppene av næringer i 2012. Hvis vi deler opp leverandørnæringene til utvinningsnæringen i to (industri- og tjenesteytende næringer), utgjør de ikke-stedbundne industrinæringene den største gruppen i verkstedoverenskomsten målt ved samlet sysselsetting. Leverandørindustrien er imidlertid ikke mye mindre og medregnet tjenesteytende leverandørvirksomhet er denne gruppen av konkurranseutsatte næringer størst med nær 41 prosent, mot knappe 35 prosent for de ikke-stedbundne næringer. Det er også verd å merke seg at vi definerer nærmere 19 prosent av sysselsettingen i Verkstedoverenskomsten som å tilhøre ikke-konkurranseutsatte næringer. I og med at også skillelinjene mellom konkurranseutsatt sektor og de andre ikke er så skarpe, trenger ikke dette være noe dårlig tegn på representativitet for k-næringene. Det må understrekes at denne kategoriseringen ikke er gjort direkte av bedriftene, men at bedriftene først er klassifisert i henhold til den internasjonale standarden for næringsgruppering i SSB.

Bedriftene i Verkstedoverenskomsten sysselsetter om lag 24 prosent i ikke-stedbunden industri, knappe 46 prosent av sysselsettingen i leverandørindustrien og 27,5 prosent av tjenestenæringene som leverer mye til utvinningsnæringen.

Tabell 8.1. Sysselsettingen i bedriftene i verkstedoverenskomsten (VO) fordelt på ulike kategorier av næringer¹ og andelen denne utgjør av samlet sysselsetting i noen kategorier i 2012

	Fordelingen av VO	VO andel av næringskategori
Ikke-stedbunden industri	34,7	23,9
I stor grad basert på leveranser til utvinningsnæringen, industri	30,5	45,7
I stor grad basert på leveranser til utvinningsnæringen, tjenester	10,4	27,5
Ressursbasert industri	5,6	4,7
Andre konkurranseutsatte ressursbaserte næringer	0,2	
Skjernet virksomhet.....	18,6	

¹ Med utgangspunkt i SSBs næringsinndeling og kategoriene i denne rapporten

De ikke-stedbundne næringene har altså i betydelig grad vært representert i frontfaget. Veksten i timelønnskostnadene har siden tusenårsskiftet vært svært lik mellom fastlandsbaserte ikke-stedbundne næringer og markedsrettet virksomhet som ikke er klassifisert som konkurranseutsatte, men lønnsveksten i de ikke-stedbundne næringene var litt høyere.

Lønnsveksten i Utvinningsnæringen og Tjenester i tilknytning til utvinning har i de senere årene vært en del høyere enn i de fleste andre næringer. Det har imidlertid ikke vært tegn til at andre næringer som i stor grad leverer til Utvinningsnæringen har hatt noe spesielt høy lønnsvekst etter 2000. På grunn av den høye lønnsveksten i næringen Tjenester i tilknytning til utvinning er det nærliggende å konkludere med at leverandørvirksomheten har trukket opp lønnsveksten i frontfaget, men noen årsaksanalyse av dette har vi ikke foretatt. Ettersom frontfaget bare dekker knappe 25 prosent av sysselsettingen i denne næringen, kan man imidlertid ikke vite i hvilken grad de frontfagstilknyttete bidrar til den relativt høye lønnsveksten eller om det er de 75 prosentene av sysselsettingen som i 2012 ikke jobbet i bedrifter knyttet til Verkstedoverenskomsten som gjør det. På bakgrunn av at lønnsnivået i denne tjenestenæringen er vesentlig høyere enn i de fleste andre næringer, og sysselsettingen har økt kraftig etter 2000, virker det likevel sannsynlig at leverandørvirksomheten samlet sett kan ha bidratt til å øke lønnsveksten i frontfaget samlet sett.

Det har samlet sett vært en markert aktivitetsvekst i de fastlandsbaserte ikke-stedbundne næringene etter 2000. På grunn av litt svakere vekst etter finanskrisen, har utviklingen i 2000-2012 likevel vært svakere enn for ikke-konkurransetsatt markedsrettet virksomhet og langt svakere enn for leverandørvirksomheten, men likevel langt sterkere enn for ressursbasert konkurranseutsatt virksomhet utenom utvinningsnæringen.

Lønnsomheten i de ikke-stedbundne næringene har bedret seg klart gjennom de siste 20 årene og har knapt vært bedre enn i 2012. På denne bakgrunn skulle en vente at det vil bli etablert flere slike virksomheter i Norge og at bedriftene klarer å håndtere de høye norske lønnskostnadene. Den sterke veksten i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten kan imidlertid ha bidratt til den gode lønnsomhetsutviklingen, selv denne gruppen av næringer ikke primært er rettet mot petroleumsvirksomheten. Etter veldig sterk investeringsvekst fram mot finanskrisen, har investeringene falt ned og har ligget rundt 2000-nivå i de siste årene. På bakgrunn av opparbeidet produksjonskapasitet gjennom perioden med den sterke investeringsveksten før finanskrisen bør ikke dette vekke veldig store bekymringer nå, selv om det framover kan være ønskelig med høyere investeringer i de ikke-stedbundne næringene for å redusere norsk økonomis oljeavhengighet.

Referanser

Aukrust, O. (1977): Inflation in the open economy: A Norwegian model, Artikler 96, Statistisk sentralbyrå.

Eika, T., J. Prestmo og E. Tveter (2010): *Ringvirkninger av petroleumsvirksomheten. Hvilke næringer leverer?* Rapporter fra Statistisk sentralbyrå 6/2010.

NOU (2013:7): Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2013.

Statistisk sentralbyrå (1981): Nasjonalregnskap 1969-1980.

Statistisk sentralbyrå (2013): Økonomisk utsyn over året 2012, *Økonomiske analyser* 1/2013.

Rødseth, A. (2000): Konkurransetsatte og skjerma næringer, vedlegg 8 i NOU 2000:21.

Vedlegg A Hovedvareprinsippet og avledning av eksportproduksjon

Næringene er inndelt etter hovedvareprinsippet. Dette innebærer i hovedregel at næringene produserer et dominerende hovedprodukt, men de kan i tillegg også produsere en eller flere bivarer. Eventuelle bivarer vil være hovedproduksjon i en annen næring. Eksempelvis vil hovedproduktet innen næringen kraftproduksjon være elektrisitet, men denne næringen produserer også noe anlegg, som er hovedprodukt i næringen bygg- og anlegg. I nasjonalregnskapsmatrisene vi har lagt til grunn spesifiseres tilgang og anvendelse for hvert produkt på detaljert nivå. Disse matrisene inneholder imidlertid ingen direkte informasjon om hvorvidt produksjonen i en næring leveres til hjemmemarkedet eller eksportmarkedet. Vi har i tillegg kun en størrelse som spesifiserer lagerendring per produkt. Eksportproduksjon og lagerendring knyttet til eksport må avledes før vi beregner eksportandeler og koeffisienter til kryssløpsanalysen. La oss se på hvordan dette er utført i et stilisert eksempel med to produksjonssektorer, to produkter og kun to anvendelser. I det stiliserte eksempelet ser vi bort fra eksistensen av import, produktinnsats og netto indirekte skatter.

Vi nytter følgende notasjon; *Produksjonen* (X_{ij}) av produkt i fra næring j produseres enten for *Konsum* (C_i) i hjemmemarkedet, *Eksport* (A_i) eller *Lagerendring* (D_i). Lagerendringen (for produkter der dette er spesifisert) kan være positiv eller negativ. Produkt i er hovedprodukt i næring $j=i$. De to produktbalansene skrives på formen

$$(1.1) \quad X_{11} + X_{21} = C_1 + A_1 + D_1$$

$$(1.2) \quad X_{12} + X_{22} = C_2 + A_2 + D_2$$

Samlet produksjon i de to næringene følger som

$$(1.3) \quad X_1 = X_{11} + X_{12}$$

$$(1.4) \quad X_2 = X_{21} + X_{22}$$

Lagerendring fordelt på anvendelse er antatt være proporsjonal med størrelsen på anvendelsene. Anvendelsesspesifikke lagerendringer er da gitt ved

$$(1.5) \quad DH_i = \frac{C_i}{C_i + A_i} \cdot D_i \quad \text{og} \quad DA_i = \frac{A_i}{C_i + A_i} \cdot D_i \quad \text{for } i \in \{1,2\}$$

hvor DH_i og DA_i henholdsvis er beregnet lagerendring produsert for hjemmemarkedet og beregnet lagerendring produsert for eksportmarkedet. Når lagerendringen er fordelt avledes produksjonen for hjemmemarkedet XH_{ji} og produksjonen for eksportmarkedet XA_{ji} av produkt i fra næring j ved

$$(1.6) \quad XH_{ji} = \frac{X_{ji}}{\sum_{j=1}^2 X_{ji}} (C_i + DH_i) \quad \text{og} \quad XA_{ji} = \frac{X_{ji}}{\sum_{j=1}^2 X_{ji}} (A_i + DA_i) \quad \text{for } i \in \{1,2\}.$$

Produksjonsandeler og kryssløpskoeffisienter til analysen kan nå avledes fra de reviderte produktbalansene

$$(1.7) \quad XH_{11} + XH_{21} + XA_{11} + XA_{21} = C_1 + A_1 + DH_1 + DA_1$$

$$(1.8) \quad XH_{12} + XH_{22} + XA_{12} + XA_{22} = C_2 + A_2 + DH_2 + DA_2.$$

Direkte eksportandel a_j for næring j er gitt ved

$$(1.9) \quad a_j = \frac{XA_{j1} + XA_{j2}}{XH_{j1} + XH_{j2} + XA_{j1} + XA_{j2}} .$$

Næringen kan som vi ser produsere andre eksportprodukter enn hovedproduktet, noe som vil øke teller og nevner like mye. Næringen kan også produsere både hovedvarer og bivarer til hjemmemarkedet, noe som bare vil øke nevneren.

Vedlegg B: Endring i eksport- og importandeler over tid

Eksport- og importandelene endres over tid. Endringene kan tenkes å ha sitt opphav i særegne forhold det enkelte år/perioder, men også av mer strukturelle og trendmessige årsaker. For blant annet å få en antydning om følsomheten i identifiseringen av konkurranseutsatte næringer for valg av år, har vi beregnet eksportandeler av samme type som i tabell 3.1 og 3.2 og importandeler som tabell 4.1 for 2003 og satt dem opp sammen med tallene for 2010. Dette er gjengitt i tabellene v.1-v.3. Som tabellene viser er det ingen entydig endring over tid for næringene, men de fleste eksport- og importandeler har økt fra 2003 til 2010, i tråd med det en kan forvente ut fra generelle tendenser til økt globalisering og spesialisering.

Når man ser på eksporten som andel av produksjonen har Fiske, fangst og akvakultur hatt den klart største absolute økningen i eksportandel, med nærmere 11 prosentpoeng. Dette har åpenbart sammenheng med en kraftig økning innenfor fiskeoppdrett som har høy eksportandel. Eksportandelene for Nærings-, drikkevarer og tobakkindustri, Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr har økt med om lag det halve i absolute termer, men mer enn dette relativt. I Produksjonen av metaller har det også vært en klar økning i andelen av produksjonen som har gått til eksport.

Fra 2003 til 2010 har eksportandelene falt i blant annet Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri, Verftsindustri og annen transportmiddelindustri, Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri samt Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler. Her er det nok ulike mekanismer som ligger bak. For tekstil og trelast kan dette være resultatet av svak kostnadsmessig konkurransevne, mens leveransene til hjemmemarkedet i større grad er tilpasset lokale behov. For verftene kan det også være et resultat av en dreining i produksjonen som følge av høy innenlandsk etterspørsel. Ettersom det også i Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri har vært en rimelig god aktivitetsvekst, må det også for denne gruppen av næringer være snakk om en dreining mot hjemmemarkedet.

Når vi ser på andelen av verdiskapning som direkte og indirekte går til eksport er det i hovedsak i de samme næringene man finner økte eksportandeler målt på denne måten. I tillegg får Skogbruk mye større betydning og eksportandelen målt med verdiskapning har økt mye mer markert. Men det er også en del næringer hvor endringen skifter fortegn. I Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner har eksportandelen økt når man måler det med verdiskapning, men gått noe ned målt med produksjon. For Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting var det omvendt, med en økning i eksporten målt som andel av produksjonen og et fall målt med verdiskapning.

Også når det gjelder importen som andel av innenlandsk anvendelse har andelene gjennomgående økt. Men det er også produktgrupper hvor andelene er har falt. Den største økningen er for Produksjon av møbler og annen industriproduksjon, Treforedlingsprodukter, Post og distribusjonstjenester og Produkter fra verftsindustri, samt transportmidler. I tillegg til at dette kan være resultatet av svekket kostnadsmessig konkurransevne og de tidligere omtalte utviklingstrekkene i retning av økt globalisering, kan dette også ha sammenheng med høy etterspørsel og flaskehalser innenfor noen typer produksjon.

Spesiell interesse kan knyttes til utviklingen i næringene som ikke helt ”nådde opp” til å bli klassifisert som konkurranseutsatte. Hvis de tidligere ville ha nådd opp, men de varierer mye over tid med hensyn til kriteriene vi har valgt for å nå opp, er det et argument for å revurdere vårt forslag om inndeling. For de tre næringsgruppene, var utviklingen fra 2003 til 2010 nokså forskjellig. Transport utenom utenriks sjøfart økte både eksport- og importandelene klart. Summen av eksport-

andel (målt med verdiskapning) og importandel økte med 8,3 prosentpoeng og kom jo også i 2010 opp i 44,9 prosent. Med de samme kriteriene og en fortsettelse av tendensen vi har sett i den omtalte perioden, vil næringen kunne klassifiseres som konkurransetsatt om få år. Foretningmessig tjenesteyting har utviklet seg i motsatt retning, med fall i både eksport og importandeler. Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting er i en mellomstilling, med økt importandel og eksportandel målt i forhold til produksjon. Men andelen av verdiskapningen i næringen som direkte og indirekte går til eksport har falt.

Av næringene som vi har klassifisert som konkurransetsatte, ville to næringer ikke blitt det om vi hadde brukt de samme kriteriene og tatt utgangspunkt i tall for 2003. Dette gjelder Skogbruk og Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri. Ellers ville Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner ikke blitt betraktet som en utekonkurrerende næring, men ville opprettholdt statusen som konkurransetsatt. Med utgangspunkt i tall for 2003 ville det ikke vært noen næringer som hadde blitt klassifisert som konkurransetsatte som ikke har blitt det med vårt utgangspunkt i tall for 2010.

Konklusjonen synes derfor å være at vårt forslag til klassifisering er ganske robust over tid selv i en periode som har vært kjennetegnet ved sterk økning i internasjonal arbeidsdeling og spesialisering ikke minst med Kinas inntreden i WTO i 2000. Det er også verd å merke seg at den inndelingen vi her foreslår, ikke avviker mye fra inndelingen SSB brukte på 1970- og 1980-tallet.

Tabell B1. Næringers produksjon for eksport i basisverdi som andel av deres produksjon i basisverdi (eksportandel).¹ Prosent

	2003	2010
Rørtransport	95,9	96,3
Produksjon av metaller	81,4	86,6
Utvinning av råolje og naturgass	88,1	84,4
Utenriks sjøfart	76,9	81,8
Produksjon av papir og papirvarer	51,7	55,4
Fiske, fangst og akvakultur	41,8	52,4
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	53,8	46,5
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	37,2	36,5
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	30,1	35,0
Bergverksdrift	36,5	30,8
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	23,2	26,0
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	13,7	20,1
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	12,1	17,3
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	20,5	16,4
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	23,5	15,6
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	16,3	13,7
Transport utenom utenriks sjøfart	12,1	12,4
Varehandel og reparasjon av motorvogner	12,1	12,1
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	6,1	10,9
Forretningsmessig tjenesteyting	10,9	10,0
Informasjon og kommunikasjon	4,8	8,0
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	11,2	7,2
Vannforsyning, avløp og renovasjon	2,9	7,1
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	7,8	6,9
Post og distribusjonsvirksomhet	3,4	5,1
Skogbruk mv	2,7	4,8
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	3,8	4,4
Memo		
Industri	31,7	33,8

¹ Bare næringer med mer enn 2 prosent eksportandel er tatt med i tabellen

Tabell B2. Andeler av verdiskapningen i norske næringer¹ som direkte eller indirekte går til eksport. Prosent

	2003	2010
Rørtransport	98,2	98,2
Produksjon av metaller	91,6	96,1
Fiske, fangst og akvakultur	71,8	89,4
Utvinning av råolje og naturgass	92,9	89,1
Utenriks sjøfart	87,5	88,3
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	69,2	75,8
Produksjon av papir og papirvarer	74,7	71,6
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	49,5	59,9
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	47,2	58
Bergverksdrift	65,5	54,1
Skogbruk mv.	19,5	49,7
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	31,5	38,2
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	39,2	37,7
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	35,5	35,6
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	28,3	34,1
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	38,1	32,9
Transport utenom utenriks sjøfart	30,4	32,8
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	30,3	32,6
Forretningsmessig tjenesteyting	33,1	31,9
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	33,6	28,6
Varehandel og reparasjon av motorvogner	26,2	27,4
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	26,2	26,8
Vannforsyning, avløp og renovasjon	17,9	26,5
Informasjon og kommunikasjon	22,2	23,8
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	17,8	23,8
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	24,1	23,6
Post og distribusjonsvirksomhet	26,4	22,9
Overnattings- og serveringsvirksomhet	21,1	22,2
Jordbruk mv.	16,7	21,9
Omsetning og drift av fast eiendom	19,4	20,1
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	21,8	15,6
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	5,2	6,2
Bygge- og anleggsvirksomhet	5,5	3,4
Offentlig administrasjon og forsvar	2,6	3,4
Memo		
Industri	45,1	50,6

¹ Bare næringer med mer enn 2 prosent eksportandel er tatt med i tabellen

Tabell B3. Import i 2010 som andel i prosent av innenlandsk anvendelse og samlet import¹

	2003	2010
Reisetrafikk	100,0	100,0
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	83,2	86,1
Metaller	83,4	83,7
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	61,2	74,7
Produkter fra verftsindustri, samt transportmidler	57,4	69,0
Utenriks sjøfart	76,0	65,1
Metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	66,6	63,5
Treforedlingsprodukter	49,7	60,7
Raffinering, kjemiske- og farmasøytiske produkter	66,9	60,1
Gummivare- og plastprodukter, mineralske produkter	44,7	48,3
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	30,5	41,7
Bergverksprodukter	40,4	39,0
Trevarer unntatt møbler	29,4	35,0
Produkter fra jordbruk mv	21,9	23,7
Nærings- og nytelsesmidler	15,0	22,2
Produkter fra skogbruk mv,	18,4	18,3
Råolje og naturgass	15,9	17,5
Transport utenom utenriks sjøfart	6,2	12,1
Andre forretningsmessige tjenester	15,6	11,5
Faglige, vitenskapelige og tekniske tjenester	6,5	11,1
Post og distribusjonstjenester	1,5	10,5
Informasjons- og kommunikasjonstjenester	8,4	9,9
Elektrisk kraft, gass og varmtvann	8,7	8,3
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	5,8	7,6
Vannforsyning, avløp og renovasjon	9,9	7,5
Finansierings- og forsikringstjenester	11,8	6,4
Overnatting og servering mv	3,3	3,3
Produkter fra fiske, fangst og akvakultur	5,8	2,9
Kultur, underholdning og andre tjenester	1,3	1,6
Memo		
Industriprodukter	47,0	51,5

¹ Produkter med importandeler under 1 prosent er ikke tatt med, Det gjaldt Bygge- og anleggstjenester mv, Grafiske produkter, Varehandel og transportmarginer, rep av motorvogner, Eiendomstjenester, Rørtransport, Boligtjenester, egen bolig, Offentlig administrasjon og forsvar, Undervisning og Helse- og sosialtjenester,

Figurregister

1.1. Norsk eksport og import som andel av BNP Fastlands-Norge i løpende priser, prosent	7
2.1. Fordeling av total norsk eksport, verdi 2012	10
2.2. Fordeling av norsk eksport utenom råolje, naturgass og rørtransporttjenester, verdi 2012	11
5.1. Eksportandeler og standardavvik i driftsresultatandelen 1993-2012	23
5.2. Eksportandeler og korrelasjonskoeffisienter mellom enhetskostnader og bruttoproduktdeflator i næringene 1993-2012	24
7.1a. Bruttoprodukt i 2005-priser. 2000=100	32
7.2a. Timeverk selvstendige og lønnstakere, 2000 = 100	32
7.1b. Bruttoprodukt i 2005-priser i noe mer detalj, 2000 = 100	33
7.2b. Timeverk selvstendige og lønnstakere i noe mer detalj, 2000 = 100	33
7.1c. Bruttoprodukt i ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringer i faste 2005-priser, 2000 = 100	34
7.3a. Realtimelønnskostnader, 2000 = 100	34
7.3b. Realtimelønnskostnader i grupper av næringer, 2000 = 100	35
7.3c. Realtimelønnskostnader i konkurranseutsatte næringer som leverer mye til utvinningsnæringen, 2000 = 100	36
7.3d. Realtimelønnskostnader i ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringer i faste 2005-priser, 2000 = 100	36
7.4a. Bruttoprodukt i faste 2005-priser per timeverk, 2000 = 100	37
7.4b. Bruttoprodukt i faste 2005-priser per timeverk, 2000 = 100	37
7.4c. Bruttoprodukt i faste 2005-priser per timeverk i noen næringer, 2000 = 100	38
7.4d. Bruttoprodukt i faste 2005-priser per timeverk i ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringer, 2000 = 100	38
7.5a. Driftsresultatandel; netto driftsresultat som andel av faktorinntekt i prosent	39
7.5b. Driftsresultatandel; netto driftsresultat som andel av faktorinntekt i prosent	40
7.5c. Driftsresultatandel i fastlandsbaserte ikke-stedbundne k-næringer; netto driftsresultat som andel av faktorinntekt i prosent	40
7.6a. Brutto realinvesteringer faste 2005-priser, 2000=100	41
7.6b. Brutto realinvesteringer faste 2005-priser, 2000=100	41
7.6c. Brutto realinvesteringer i ikke-stedbundne fastlandsbaserte k-næringer i faste 2005-priser, 2000=100	42

Tabellregister

2.1. Eksport i 2010 etter produkt som prosentvis andel av norsk produksjon, samlet eksport og eksport utenom råolje og naturgass og rørtransport	12
3.1. Næringers produksjon for eksport i basisverdi som andel av deres produksjon i basisverdi (eksportandel) i 2010 ¹ og en del forholdstall for eksporten og verdiskapingen i næringene. Prosent	16
3.2. Verdiskapingen i norske næringer ¹ som direkte eller indirekte går til eksport. Andeler i prosent	18
3.3. Fordelingen av verdiskapingen bak eksportleveranser ¹ i 2010 av ulike produkter i prosent	20
3.4. Netto eksportandeler; eksport fratrukket direkte og indirekte importert produktinnsats som andel av produksjonen i næringene. Prosent	21
4.1. Import i 2010 som andel i prosent av innenlandsk anvendelse og samlet import ¹	22
5.1. Standardavvik for driftsresultat som andel av faktorinntekt for ulike næringer, for noen forskjellige perioder. Næringer med eksportandel, importandel eller sum større enn 50 er uthevet	23
5.2. Korrelasjonskoeffisienter mellom lønnskostnader per produsert enhet og bruttoproduktdeflatoren i næringene 1993-2012	24
6.1. Utekonkurrerende næringer	26
6.2. Hjemmekonkurrerende næringer; minst 50 prosent import til innenlandsk anvendelse av næringens hovedvare og ikke kategorisert som utekonkurrerende	27
6.3. Andre konkurranseutsatte næringer; sum eksportandel og importandel ¹ større enn 50/39 prosent	27
6.4. Konkurranseutsatte næringer	29
7.1. Vekst i reallønnskostnad ¹ 2000-2012, prosent	35
8.1. Sysselsettingen i bedriftene i verkstedsoverenskomsten (VO) fordelt på ulike kategorier av næringer og andelen denne utgjør av samlet sysselsetting i noen kategorier i 2012	43
B1. Næringers produksjon for eksport i basisverdi som andel av deres produksjon i basisverdi (eksportandel). Prosent	49
B2. Andeler av verdiskapingen i norske næringer ¹ som direkte eller indirekte går til eksport. Prosent	50
B3. Import i 2010 som andel i prosent av innenlandsk anvendelse og samlet import ¹	50

B Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
NO-2225 Kongsvinger

Statistisk sentralbyrå

58/2013

Konkurransetsatte næringer i Norge

Avsender:
Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Kongens gate 6, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISBN 978-82-537-8813-5 (trykt)
ISBN 978-82-537-8814-2 (elektronisk)
ISSN 0806-2056

ISBN 978-82-537-8813-5

9 788253 788135

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

Design: Siri Boquist